

Gyermek- és ifjúságvédelem Portugáliában.
A gyermekotthonokban élő gyermekek tanulási esélyei.

Bosnyák-Varga Timea
Gyógypedagógia
IV. évf., levelező tagozat

Témavezető: Kátainé Lusztig Ilona
egyetemi tanársegéd

Kaposvári Egyetem
2014

„Viszontlátlak újra, rémületesen elveszett gyermekkorom
városa te, vidám-szomorú város, ahol újra álmodhatok...
Én? De ugyanaz vagyok-e, aki itt élt s visszatért ide, és elment,
hogy újra meg újra visszatérjen, s most újra visszatér?”

Fernando Pessoa

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	1
1. A gyermekek védelme. A portugál gyermekvédelem rendszere	3
1.1. A gyermek- és ifjúságvédelmi törvény.....	4
1.2. Lépések és intézkedések a veszélyeztetett gyermekek helyzetének javítására	5
1.2.1. A DOM program	7
1.3. A portugál gyermekvédelmi rendszer felépítése	9
1.3.1. Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottságok (Comissões de Protecção de Crianças e Jovens – CPCJ)	13
1.3.2. Egyéb gyermekvédelemmel foglalkozó intézmények	14
2. A gyermekotthoni elhelyezés.	16
2.1. A gyermekotthonok típusai	18
3. A portugáliai gyermekotthonokban élő gyermekek (tovább)tanulási esélyei.	23
3.1. A kutatás jellemzői.....	23
3.1.1. A kutatás célja	23
3.1.2. A kutatás módszere	24
3.1.3. Hipotézisek.....	25
3.1.4. A vizsgált minta.....	25
3.1.5. A kutatás eszköze	26
3.2. A kérdőíves vizsgálat eredményei.....	26
3.2.1. Demográfiai adatok, nem, életkor, végzettség, intézményi tapasztalatok	26
3.2.2. Az otthonban lakó fiatalokkal való kapcsolat jellemzése, az intézményben jelen lévő problémák.....	29
3.2.3. Fogyatékkal élő gyermekek az intézményben, fejlesztő foglalkozások	30
3.2.3.1. A tanulásban akadályozott gyermekkel kapcsolatos főbb információk	31
3.2.4. Az otthonban élő gyermekek továbbtanulási esélyeiről. Segítő szakemberek a gyermekotthonban; az intézmény által nyújtott (többször)szolgáltatások.	33
3.2.5. Javaslatok a gyermekvédelmi gondoskodásba vett gyermekek és fiatalok (tovább)tanulási esélyeinek javítására.....	36
3.3. Hipotézisek vizsgálata a kapott eredmények tükrében.....	38
Összegzés	41
Felhasznált irodalom	44
Táblázatok jegyzéke, ábrák jegyzéke	46

Bevezetés

A gyermekek társadalmunk egyik legsebezhetőbb csoportját alkotják. Éppen ezért a társadalom egyik legfontosabb feladata, hogy megvédje őket. A kegyetlen mindennapoktól, az éhezéstől, a bántalmazástól, az elhanyagolástól, a betegségektől, a szegénységtől, a szomorúságtól, az otthontalanságtól.

Vitathatatlan, hogy a családnak van a legjelentősebb szerepe a gyermekek személyiségfejlődésében és társadalomba való beilleszkedésének folyamatában. A család, mint elsődleges szocializációs közeg mintá, a szülők modellszerepet töltenek be a gyermekek életében. A családban sajátítják el azokat a normákat, amelyek később meghatározzák cselekedeteiket, magatartásukat, attitűdjüket. Az egészséges és kiegyensúlyozott családi háttér azonban nem adatik meg mindenkinek. Vannak olyan gyermekek, akik csak álmodoznak egy boldog, gondtalan családi életről. Nekik nem a legújabb játékok, a legszebb ruhák jelentik a boldogságot, ők már egy kedves, bátorító szóért is csillogó szemekkel néznek vissza ránk.

A gyermekek egy csoportja család nélkül nő fel, melynek okai multifaktoriálisak. Vannak, akik elvesztik szüleiket, vannak, akiket kiragadnak a családból, mert az veszélyt jelent rájuk és kárt okozhat a gyermek testi-lelki fejlődésében. Az óvó-védő környezet hiánya sok esetben torzulást eredményezhet a gyermekek személyiségfejlődésében és akár deviáns viselkedéshez is vezethet, amely pedig növelheti a kriminalitást. Ha pedig beindul ezen láncreakciók sorozata, nagyon nehéz leállítani és visszaterelni a helyes útra az azt elhagyó fiataalt.

A gyermekvédelem azonban arra hivatott, hogy minden lehetséges esélyt megadjon a gyermekek számára és egy stabil, biztonságos környezetet teremtsen számukra annak érdekében, hogy minél teljesebb életet élhessenek.

A gyermekvédelmi ellátásba került gyermekek és fiatalok helyzete országonként eltérő, de a cél mindenhol közös: visszaadni a gyermeknek azt, amitől megfosztották: a szeretetet, a bizalmat, a reményt egy jobb életre, a biztonságos családi környezetet, a társas kapcsolatokat, a tanulás esélyét ...

A gyermekvédelem fogalma is mutathat különbségeket: van, ahol elsősorban az alapvető egészségügyi ellátásokra, biológiai-fiziológiai szükségletek kielégítésére korlátozódik; van, ahol azonban sokkal speciálisabb igényeket foglal magában.

Dolgozatomban Portugália gyermekvédelmi rendszerét szeretném bemutatni. Témaválasztásomat a következők indokolják: 2005 szeptemberében felvételiztem az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar portugál nyelv és irodalom szakjára, majd 2009 őszén lehetőségem nyílt arra, hogy négy hónapot Lisszabonban tanuljak. Ez volt

életem egyik legmeghatározóbb időszak. A fado, a pastéis de nata (tejszínes kosárkák), a bacalhau (tőkehal), Fernando Pessoa, Tengerész Henrik és a többi híres luzitán hazája többé már nem volt ismeretlen számomra. Az ország és a portugál nép iránti szeretetem egyre csak fokozódott és rá kellett jönnöm: a lelkem egy része portugál. Tudtam, hogy még vissza fogok ide térni. 2013 őszén, négy évvel az első utam után, egy újabb ösztöndíj programra pályáztam és ismét megnyílt előttem az út Portugália felé. Ekkor már konkrét célom volt az, hogy dolgozatomhoz gyűjtsék információkat és forrásokat, amelyeken keresztül képes leszek bemutatni a portugál gyermekvédelmi ellátórendszer főbb összetevőit. A kint eltöltött egy hetes tanulmányút során ellátogattam egy coimbrai gyermekotthonba és rengeteg új ismeretet szereztem a portugál gyógypedagógiai ellátórendszerrel illetve a gyermekvédelemmel kapcsolatban. Ezeket az ismereteket szeretném bemutatni, kiemelve azokat a főbb pontokat, amelyek a portugál gyermek- és ifjúságvédelem alappillérei. A dolgozat így alapvetően leíró jellegű, azonban az elméleti ismereteket szerettem volna összekapcsolni a gyakorlattal, így készítettem egy kérdőívet, amelynek kitöltésében gyermekotthonokban dolgozó pedagógusok segítségét kértem. Kérdőíves kutatásomban arra kerestem a választ, hogy a gyermekotthonokba került gyermekeknek és fiataloknak milyen esélyük van a (tovább)tanulásra..

Az általános ismertető és a konkrét kérdésfelvetés célja az volt, hogy valós képet kapjak a portugál gyermek- és ifjúságvédelem aktuális helyzetéről. A kapott válaszokból visszatükröződik a gyermekotthonok világának valósága, amely irányadó lehet arra vonatkozóan, hogy milyen lépésekkel kerülhetünk közelebb ezekhez a fiatalokhoz, milyen stratégiákkal segíthetünk nekik abban, hogy könnyebben vegyék az akadályokat és bizakodva nézzenek a jövő elé.

1. A gyermekek védelme. A portugál gyermekvédelem rendszere.

A legkegyetlenebb tettek a világon azok, amelyeket gyermekek ellen követnek el. Ártatlanságuk, őszinteségük, rácsodálkozásuk a világra a legbájosabb emberi lényekké teszik őket. De egyben a legkiszolgáltatottabbakká is. Egy felnőttel szemben nehezen védik meg magukat és sok esetben csak sodródnak az eseményekkel. Nagyon sokáig a társadalomban a család olyan zárt közösséget alkotott, amelybe nem akartak kívülről beavatkozni. Csak később, a társadalmak fejlődésével kezdték elismerni, hogy a gyermekeknek is vannak jogaik és meg kell őket védeni. Akár még a családjuktól is.

Portugáliában az első gyermekeket védő törvény 1911-ben látott napvilágot. Ezt követően lépésről lépésre alakultak meg a gyermekek érdekeit védő intézetek és jöttek létre olyan intézkedések, amely a gyermekek védelmét igyekeztek szolgálni.

A XXI. században újabb előrelépések történtek, az 1990-es években szinte minden esztendőben született olyan intézkedés, amely a gyermekek védelmét volt hivatott szolgálni. Első lépésként az Egyesült Nemzetek Szervezete kihirdette a Gyermek Jogairól szóló Egyezményt, amelyet Portugália 1990. szeptember 21-én ratifikált. 1991-ben megalakultak a Kiskorúak Védelmének Bizottságai (Comissões de Protecção de Menores), amelyet a 189/91. sz. törvényerejű rendelet szabályoz. Ettől kezdve a gyermekek védelme nagyobb odafigyelést kapott, hangsúlyossá vált a gyermek, mint jogalany. 1992-ben életbe lépett a P.A.F.A.C. (Projecto de Apoio à Família e à Criança, magyarra fordítva: Család- és Gyermeksegítő Program) valamint a nevelőszülői intézmények jogi szabályozása (190/92. sz. törvényerejű rendelet). 1993-ban a 185/93. sz. törvényerejű rendelet módosításokat eredményezett az örökbefogadással kapcsolatban. Két évvel később, 1995-ben organikus törvényt hirdettek ki a Szociális Rehabilitációs Intézetről (58/95. sz. törvény). 1996-ban tárcaközi bizottság alakult, amely azt tanulmányozta hogyan tud kommunikálni egymással az Igazságügyi Minisztérium, a Szolidaritási Minisztérium és a társadalombiztosítás. Ugyanis ekkoriban Portugáliában a gyermekvédelem rendszere egységesen kezelte a különféle problémákat, nem különítette el a különböző típusú veszélyhelyzeteket. A cél a gyermekek és fiatalok veszélyhelyzetektől való megóvása, a bűnmegelőzés és a társadalomba való visszaillesztésük volt. A bizottság feladata volt meghatározni az aktuális rendszer elégtelenségeit, leltárba venni a két minisztérium erőforrásait és a beavatkozás lehetséges módjait valamint olyan stratégiák kidolgozása, amelyek a veszélyeztetett gyermekek, a deviáns viselkedésű fiatalkorúak, a bűncselekményt elkövető fiatalok helyzetének javulását igyekeztek biztosítani. (Alves 2007).

1997-ben megalakult az Átmeneti Otthonok Nemzeti Hálózata (Rede Nacional dos Centros de Acolhimento Temporário), majd egy év múlva új jogi szabályozás született az örökbefogadásról (ezt később módosította a 120/98. sz. törvényerejű rendelet). Az 1998-as év másik jelentős mozzanata a Nemzeti Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottságok (CNPJ) megalakulása. E mellett további nagy lépésként szabályozták a gyermekotthonok működését is (2/98. sz. törvényerejű rendelet). 1999-ben kihirdették a gyermek- és ifjúságvédelmi törvényt (Lei de Proteção de Crianças e Jovens em Perigo - 147/99. sz. törvény), amelyet a 332-B/2000. sz. törvényerejű rendelet szabályozott valamint az ún. oktatási gyámügyi törvényt (Lei tutelar educativa – 166/99. sz. törvény).

A gyermekvédelmi rendszer új modellje 2001 januárjától lépett hatályba, amely aktív részvételre szólította fel a közösséget - az állam támogató segítségével -, elsősorban a Gyermekvédelmi Bizottságokra (CPCJ) támaszkodva, amelyek igyekeztek a helyi energiákat arra fordítani, hogy előremozdítsák a társadalmi fejlődést, változásokat remélve ezáltal a gyermekek életkörülményeiben és szociális helyzetükben.

1.1. A gyermek- és ifjúságvédelmi törvény

A gyermek- és ifjúságvédelmi törvény (Lei de Proteção de Crianças e Jovens, rövidítése: LPCJ) 1999. szeptember 1-jén lépett hatályba (147/1999. sz. tv.), majd 2003. augusztus 22-én módosították (31/2003. sz. tv.) *(megjegyzés: a melléklet azért nem tartalmazza a fenti törvényeket, mert azoknak nincsen magyar fordítása).*

A gyermek- és ifjúságvédelmi törvény szabályozott minden olyan folyamatot, amely szükséges volt ahhoz, hogy a gyermek biztonságban legyen. Fontos ugyanakkor hozzátenni, hogy a törvény is csak abban az esetben rendelkezett a gyermekek családból történő kiragadásáról és így átmeneti vagy tartós gondozásba vételéről, ha olyan veszélyhelyzet alakult ki, amelyet más módon már nem volt lehetséges elhárítani. A család felelősségét megemelve, a gyermek egészséges testi-lelki fejlődését helyezte előtérbe. A gyermek- és ifjúságvédelmi törvény magában foglalt minden olyan intézményt, amely a gyermekek biztonságát védte (ha a gyermek nem maradhatott a családjában): a gyermekotthonokat, a nevelőszülői hálózatot, az örökbefogadási intézményeket, továbbá minden olyan intézkedés megtételét rögzítette, amelyek a gyermekek védelmét szolgálták (Alves 2007).

A beavatkozás rendszere a kezdetekben protekcionista modell által vezérelt volt: magába foglalta azokat a fiatakorúakat, akik veszélyeztetett helyzetbe kerültek, erőszak áldozataivá váltak, ugyanakkor azokat a fiatalokat is, akik bűnöző, antiszociális magatartásuk miatt

kerültek a gyermekvédelem ellátórendszerébe, hiszen az állam feladata az volt, hogy ezeknek a fiatalkorúaknak a gondozását és oktatását biztosítsa.

Szükség volt azonban a stratégiaváltásra, hiszen ugyanaz a válasz érkezett olyan egymástól teljesen eltérő problémákra, amelyekre más és más megoldást kellett volna találni. Teljesen máshogy kellett volna kezelni egy bántalmazott gyermek helyzetét, mint egy olyan fiatalét, aki maga volt a bántalmazó (Alves 2007).

Ezért is volt mérföldkő a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény, amely összhangba hozta a gyermekek védelmével kapcsolatos törvényhozást és új perspektívát nyitott a gyermekjogok érvényesítésében.

1.2. Lépések és intézkedések a veszélyeztetett gyermekek helyzetének javítására

A portugál törvények szerint a 18 év alatti személy tekintendő gyermeknek. A gyermekvédelmi rendszer három beavatkozási szinten működik.

Az első szinten a gyermek- és ifjúságvédelemben illetékes szerveket, a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottságokat, a rendőrséget vagy az igazságügyi hatóságokat kell értesíteni, ha a veszélyeztetettség gyanúja felmerül. Az első szakaszban adatgyűjtés történik arra vonatkozóan, hogy a veszélyeztetettség, a veszélyhelyzet mióta állhat fenn és milyen súlyos mértékben érintette az ebbe a helyzetbe került fiatalot. Miután minden lehetséges körülmény kivizsgálásra került, felállítják a diagnózist és kidolgozzák azokat a módszereket, amelyekkel a veszélyhelyzet a lehető leghamarabb megszüntethető.

A beavatkozás második szintje abban az esetben lép életbe, amikor a veszélyhelyzetet nem sikerül elsőre megszüntetni. A társadalombiztosító jelentést küld a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottságnak, annak beavatkozó segítségét kérve. A Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottság minden törvényi hozzájárulást próbál megszerezni annak érdekében, hogy a szükséges beavatkozást megtehesse. A bizottság ezen a ponton meghatározza, hogy mely szervezetnek felelőssége olyan intézkedések végrehajtása, amelyek a veszélyhelyzetet minimálisra csökkentik vagy megszüntetik (Rodrigues 2010).

Az 1999. évi gyermek- és ifjúságvédelmi törvény 4. cikke tartalmazza azokat az irányelveket, amelyeket be kell tartani azokban a helyzetekben, amikor a beavatkozás fázisa megkezdődik. Ezek:

- *a gyermek érdekeinek elsődlegessége*: a beavatkozáskor elsődlegesen a gyermekek érdekeit és jogait kell figyelembe venni;

- *a magánszféra védelme*: úgy kell elősegíteni a gyermeki jogok érvényesülését, hogy az ne sértse a gyermek magánéletét, az intimitást;
- *korai beavatkozás*: azonnal el kell kezdeni a beavatkozást, amint a veszélyhelyzetet felismerik;
- *minimális beavatkozás*: csak azoknak a szerveknek és intézményeknek szabad beavatkozniuk, melyeknek a tevékenysége elengedhetetlen ahhoz, hogy a veszélyhelyzet elháruljon és a gyermekek jogai érvényesüljenek;
- *arányosság és aktualitás*: csak abban az esetben szabad beavatkozni a gyermek vagy a család életébe, ha ez szükséges ahhoz, hogy a veszélyhelyzet megszűnjön;
- *szülői felelősség*: a beavatkozásnak oly módon kell megtörténnie, hogy a szülők elismerjék, kötelességeik vannak a gyermekkel szemben;
- *a család felsőbbrendűsége*: a gyermek védelmének érdekében azokat az intézkedéseket kell elsősorban számba venni, amelyek lehetővé teszik azt, hogy a gyermek a családjával maradjon; amennyiben ez nem lehetséges, akkor az örökbefogadás lehetőségét is számításba kell venni;
- *kötelező tájékoztatás*: a gyermeket, a szülőket, a törvényes képviselőket tájékoztatni kell jogaikról és azokról a lehetőségekről, amelyek meghatározzák a beavatkozás módját és formáját;
- *meghallgatás és részvétel*: a gyermeknek és a szülőknek joguk van arra, hogy meghallgassák őket és részt vegyenek azokban a cselekményekben, amelyek a beavatkozás folyamatában a döntéshozatalhoz szükségesek;
- *támogatás*: fontos, hogy a gyermekvédelmi szervezetek, a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottságok és végül a bíróságok sikeres beavatkozással járuljanak hozzá a gyermek helyzetének javuláshoz és a veszélyhelyzet elhárításához.

A harmadik szakaszban már bírósági szinten történik meg a beavatkozás. A bíróság a felelős szerveket felszólítja arra, hogy határozzák meg az aktuális veszélyhelyzetet és dolgozzák ki azokat a lépéseket, amelyekkel a veszélyt el lehet hárítani. Mindezt természetesen úgy, hogy a gyermek jólétét megvédve, a legmegfelelőbb védelmező intézkedési javaslatot határozzák meg.

1.2.1. A DOM program

A DOM program (Desafios, Oportunidades e Mudanças, magyarul: *Kihívások, lehetőségek és változások*) 2007-ben került bevezetésre Portugáliában azzal a céllal, hogy a gyermekotthonok hálózatában jelentős minőségi változásokat hajtson végre; kezdeményezője volt annak a folyamatnak is, amellyel további javulásokat kívántak elérni a gyermekjogok érvényesülésében és az intézményes nevelésben részesülő gyermekek védelmét is hangsúlyozta. A program meghatározta azokat a lépéseket, amelyekkel az intézetben nevelt gyermekek lehetőségei javíthatóak, szem előtt tartva azt, hogy a gyermekek csak annyit töltsenek távol saját környezetüktől és intézményes keretek között, amennyi szükséges. A gyermekek 'hasznos életre' nevelését is célul tűzte ki.

A program végrehajtását a társadalombiztosítás, a társadalombiztosítás kerületi központjai biztosították összeköttetésben a madeirai Társadalombiztosítási Központtal, az azori-szigeteki Szociális Jóléti Intézettel és a lisszaboni Santa Casa de Misericórdia intézményével.

A DOM program két alapvető pilléren nyugszik (1):

1. emberi erőforrások

- Humán erőforrás megerősítése azokban a fogadóintézményekben, ahol nincsen technikai személyzet.
- A technikai személyzet megerősítése azokban az otthonokban, ahol a gyermekek számához képest nincs elegendő szakember.

2. megfelelőségi nyilatkozat és a beavatkozók minősítése

- képzési tevékenységek fejlesztése az intézmények vezetősége valamint a technikai és oktatói teamek számára;
- felügyeleti tervek kiosztása a technikai valamint az oktató személyzet számára;
- a beavatkozáshoz szükséges technikai eszközök megteremtése.

A DOM program kivitelezése négy szakaszban valósult meg (Rodrigues 2010):

1.: *Kísérleti Szakasz* - 2007. november 14.: az első protokollok elkészültek 5 intézmény és 6 gyermekotthon bevonásával; ez 184 gondozott gyermeket érintett.

2.: *Az Első Bővítés* szakasza: további 21 szakmai protokoll került kidolgozásra, 21 gyermekotthon bevonásával; 584 gondozott gyermeket érintve.

3.: *A Második Bővítés* szakasza: 2008. szeptember 23-án újabb 79 protokollt üdvözöltek 84 gyermekotthon és 2113 gondozott részvételével. Összességében így már 2881 gyermeket érintett a program.

4.: A *Harmadik Bővítés* szakasza: 2009 áprilisában vette kezdetét ez a szakasz, konkrét adatok és számok még nem ismertek (*megjegyzés: az internetes forrást - www4.seg-soc.pt – utoljára 2012.02.16-án frissítették*).

A DOM program alapelvei a minőségi intézményes nevelés két központi dimenziójához köthetők (1):

✓ *a gyermekotthon, mint átmeneti befogadó intézmény*

A gyermekotthon nem helyettesítheti a család szerepét, de a gyermekjogok védelmezőjeként elősegítője és támogatója a gyermek egészséges bio-pszicho-szociális fejlődésének és mindent elkövet annak érdekében, hogy a gyermek visszatérhessen a családdhoz. A gyermekotthonnak minden lehetséges módon elő kell segítenie azt - amennyiben a család közelsége megengedi –, hogy a gyermek találkozhasson szüleivel; katalizátorként / közvetítőként / megfigyelőként a gyermek és a szülők közötti kapcsolat és interakció tanújává válik. Mindemellett fontos, hogy a szülőket bátorítsa, ösztönözze a megfelelő kompetenciák megszerzésére azért, hogy a gyermek reintegrációja megtörténhessen.

✓ *a gyermekotthon úgy működjön, hogy családi hangulatot teremtsen meg*

Fontos, hogy a gyermekotthon egyénre szabott figyelemmel, a gyermek szükségleteire koncentrálva, biztonságot és szeretetet adva, segítse, fejlessze a gyermek szociális, kommunikációs kompetenciáit, elősegítse a gyermek önállóságát, a kortársakkal és - nem utolsósorban - a családdal való kapcsolatát megerősítse.

A gyermekotthon feladata, hogy a közösségben élő gyermekek inklúzióját-integrációját előmozdítsa különféle módon (oktatás, egészség, kulturális programok, játékos tevékenységek, sport), erősítse a gyermekben a közösséghez való tartozás erejét és fontosságát.

A gyermekotthonoknak szervezéssel és működéssel kapcsolatos feladatai is vannak: meg kell határozni a különböző szerep- és feladatköröket, szabályokat, nevelési-oktatási programokat, valamint a gyermekek számához megfelelő emberi erőforrások megteremtését is biztosítani kell.

A DOM program lendületessége az intézményi gyakorlatok változásával magyarázható: háttérbe szorultak azok az attitűdök, amelyek nem biztosították a legitimitást a gyermekek védelme érdekében és sokkal inkább előtérbe kerültek azok, amelyek a gyermekek védelmét és jólétét biztosították. Paradigmaváltás történt az intézményes nevelésben is: elsődleges cél lett az intézményi minősítés.

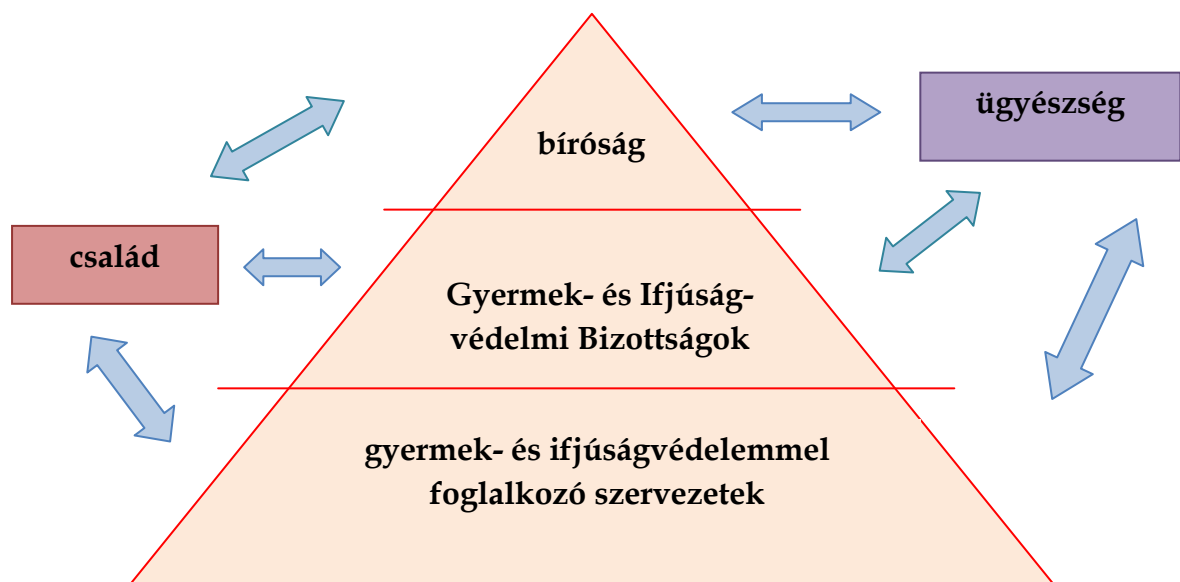
Fontos hangsúlyozni a program sajátosságainál azt, hogy a gyermek egyéni szükségleteit minden lehetséges módon igyekszik kielégíteni, amely nem kevés erőfeszítésre utal.

A beavatkozás különféle szinteken történik meg, amelyek összehangoltan és egymáshoz kapcsolódóan épülnek fel. A program a beavatkozás során végig arra törekszik, hogy a gyermek családi környezetben fejlődhessen (Pacheco 2010), és az intézményes ellátás során minden adott legyen ahhoz, hogy ez később megvalósulhasson.

1.3. A portugál gyermekvédelmi rendszer felépítése

A portugál gyermekvédelmi rendszer felépítése a következő ábrával szemléltethető (Alves 2007: 73):

1. ábra – A portugál gyermekvédelmi rendszer felépítése

(Forrás: Alves, 2007: 73.)

Az ábrán is jól megfigyelhető, hogy elsősorban a gyermek- és ifjúságvédelemmel foglalkozó szervek (beleértve a rendőrséget, az iskolát, a kórházakat, a társadalombiztosítást) és a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottságok feladata a veszélyhelyzetek megszüntetése, majd csak ezt követően a bíróságoké.

A folyamatban szerepe van az ügyészségnek, amely végigkíséri a gyermekvédelmi bizottságok tevékenységét, ügyelve a törvényesség betartására és a megfelelő döntéshozatalra. Az ügyészség és a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottság közötti kommunikáció elengedhetetlen akkor (Rodrigues 2010),

- amikor szükségesnek ítélik meg az örökbefogadást,

- amikor nem járulnak hozzá a beavatkozáshoz vagy visszautasítják azt,
- amikor nem állnak rendelkezésre a megfelelő eszközök ahhoz, hogy adekvát döntések szülessenek,
- amikor a veszélyhelyzet meghatározása után fél évvel később még mindig nincs döntés,
- amikor a kiskorúak helyzete azt igazolja, hogy szükséges módosításokat eszközölni a szülői hatalom felelősségében vagy szabályozni azokat.

A bíróságok csak akkor avatkoznak be, ha a községben vagy a városban nem működik Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottság, vagy amikor a bizottságnak nincs joga ahhoz, hogy gyermekvédelemmel kapcsolatos intézkedéseket hajtson végre. Akkor is bírói szintű beavatkozás szükséges, ha hat hónappal a veszélyhelyzet felismerését követően nem született még döntés (Rodrigues 2010).

A gyermekvédelmi rendszer hierarchikus felépítése nem jelent kizárólagosságot arra vonatkozóan, hogy minden esetben a gyermek-és ifjúságvédelemmel foglalkozó szervek avatkoznak be elsőként. Sok esetben az első két lépcsőfokot kihagyva, egyből a bíróságokhoz kerül a döntés.

A gyermekek védelme érdekében és a veszélyeztetettség elkerülésére a gyermekvédelmi rendszer különféle módon próbál segítséget nyújtani. Ilyenek:

- *szülők támogatása*: a gyermekvédelmi rendszer mindent elkövet annak érdekében, hogy a veszélyeztetett fiataloknak ne kelljen a családjától elszakadnia. Az intézkedések elsősorban pszichopedagógiai természetűek, de a gyermek és családja anyagi támogatást is kaphat. A cél elsősorban az, hogy ráébredjék a szülőket arra, hogy felelősséggel tartoznak gyermekükért és fontos, hogy kielégítsék a gyermek testi és lelki szükségleteit.
- *más családtag támogatása*: abban az esetben, ha a gyermek nem maradhat a szülőkkel - mert azok további veszélyt jelentenek számára – más családtag(ok) bevonásával nem szükséges a gyermeket kiragadni környezetéből. A gyermekvédelmi rendszer ebben az esetben is pszichopedagógiai és/vagy anyagi segítséget nyújt a gyermeknek.
- *a gyermek gondozására alkalmas személy megbízása*: ahogyan a gyermek családi környezetben való tartásánál, úgy a gyám kijelölésénél is a legfőbb cél az, hogy a gyermek szociális, érzelmi és egyéb kompetenciái a lehető legkevésbé sérüljenek és tovább fejlődjenek. Ez biztonságos, ingergazdag környezetben sokkal könnyebben fenntartható, mint az intézeti elhelyezésnél. A gyermek- és ifjúságvédelmi törvény szerint

olyan személy töltheti be a gyám szerepét, aki óvja-védi a gyermeket és kölcsönös szereteten alapuló kapcsolat jön létre köztük.

- *önálló életvitel támogatása*: a 15 évesnél idősebb fiatalok segítséget kapnak ahhoz, hogy az önálló életvitelhez szükséges feltételeket megteremtsék; ez elsősorban az iskola világában történő helytállásra, később a munkaszerzésre valamint a másokkal való kapcsolatok létesítésére irányul.
- *nevelőszülői ellátás*: a portugál jogszabályok szerint a nevelőszülői ellátás egy alternatív gondozási rendszer azon gyermekek számára, akik nélkülözni kényszerültek a szülői gondoskodást. A nevelőszülői ellátás azon az elven nyugszik, hogy a gyermek visszatérhessen családjához, amint megteremtődnek azok a feltételek, amelyek biztosítják a gyermek egészséges fejlődését és többé már nem károsító hatásúak.

A nevelőszülőt/nevelőszülőket vagy a társadalombiztosítás vagy a lisszaboni Santa Clara de Misericórdia (jogi személyekből álló egység) választja ki. Ezekkel az intézményekkel együttműködve a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottságok megteszik a nevelőszülői ellátásba kerüléshez szükséges intézkedéseket. Ezen lépések végrehajtása jogi folyamat eredménye, melyek a bíróságok irányítása alatt állnak és a bíróság által ellenőrzöttek.

A nevelőszülői ellátás általában rövid időtartamra szól, de vannak olyan esetek, amikor hosszabb ideig van a gyermek nevelőszülőknél.

- *intézményes ellátás*: ezek a gyermekvédelmi intézmények nyitott rendszerben működnek, vagyis átjárhatóságot biztosítanak és megadják a szabadságot a gyermeknek, hogy szabadon kiléphessen és bejárhasson az intézménybe. Az intézmények fontos jellemzője, hogy minden lehetséges módon segíteniük kell a gyermek fejlődését, biztosítaniuk kell azokat a feltételeket, amelyek a gyermek igényeinek kielégítéséhez szükségesek, beleértve a megfelelő egészségügyi ellátást valamint az iskolai képzést. A legfontosabb, hogy az intézményes nevelés során a gyermek olyan nevelés-oktatásban részesüljön, amely biztosítja a személyiségfejlődését, lehetőségeket teremt számára, amelynek következtében növelheti a gyermek teljesítőképességét.

A nevelőszülői ellátáshoz hasonlóan az intézményes elhelyezés is lehet rövid- és hosszútávú. Az intézményes ellátás sürgősségi egységekben, átmeneti otthonokban valamint gyermekotthonokban történik.

- *örökbefogadásra alkalmas személy megbízása*: az örökbefogadás célja az, „hogy annak a gyermeknek, akinek nincsenek vér szerinti szülei, vagy a szülők a gyermeket nem tudják,

vagy nem akarják nevelni, megfelelő, nevelésére alkalmas szülőket biztosítson és olyan helyzetet, mintha az örökbefogadók vér szerinti gyermeke lenne” (1952. évi IV. törvény). Portugáliában az örökbefogadásnak két típusa van: teljes és korlátozott, melyről - ellentétben a nevelőszülői és az intézményes ellátással - csak a bíróságok dönthetnek. Előbbi esetében az örökbefogadott fiatalra úgy tekintenek az örökbefogadó szülők, mintha vér szerinti gyermekük lenne. A korlátozott örökbefogadás azt jelenti, az örökbefogadott gyermek vér szerinti családjának bizonyos jogai megmaradnak. A szülői felelősség az örökbefogadó szülőké, de a biológiai szülőkkel is fennmarad a gyermek kapcsolata, a vér szerinti szülőknek is maradnak kötelezettségei. Az örökbefogadó szülők adhatnak új keresztnévet a gyermeknek, de a vezetéknévét tilos megváltoztatniuk. Ez a típusú örökbefogadás csökkenti az örökbefogadó szülők felelősségét, amelyek megnehezíthetik a gyermekkel való kapcsolatukat (2).

Örökbefogadó szülő az lehet, aki alkalmas a gyermek nevelésére, biztosítja a kiskorú fejlődéséhez nélkülözhetetlen feltételeket (egészség, anyagi biztonság, oktatás). Az örökbefogadásra váró jelölt(ek)nek három lépésből álló eljárási folyamaton kell sikeresen átmenniük; az első egy alkalmassági interjú, amelynek során megismerhetők a jelölt attitűdjei, az örökbefogadási szándék motivációja, a gyermekkel szembeni elvárásai. A következő a pszichológiai vizsgálat, amelynek során megismerhetővé válnak a jelölt családdal és önmagával kapcsolatos elvárásai, feltérképezhető az örökbefogadás pszichológiai háttere. Végül pedig a környezettanulmány következik; ez a jelölt lakóhelyén valósul meg, amely azért fontos, mert így felmérhető, hogy biztosítottak-e azok a feltételek, amelyek egy gyermek örökbefogadásához szükségesek.

Ha a jelölteket alkalmasnak ítélik, várólistára kerülnek és megkezdődik a várakozás fázisa. Amikor a gyermek odaköltözik a családhoz, kezdetét veszi az „elő-örökbefogadás” időszaka, amely 6 hónapig tart (31/2003. sz. tv.). Ennek leteltével, amennyiben mindent rendben találnak, a Kiskorúak Bírósága lezárja az örökbefogadási folyamatot (Gomes-Santos 2012) és a gyermek végleges elhelyezésre kerül a családnál.

- *sürgősségi eljárás*: bizonyos esetekben szükség van az azonnali beavatkozásra. Ilyenkor a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottságok kérhetik a bíróság vagy más hatóságok beavatkozását (pl.: rendőrség), amelyek a veszélyhelyzet elhárításában döntő szerepet játszhatnak. A cél a gyermek biztonságba helyezése. Ilyen esetben a fiataalt átmeneti otthonban helyezik el.

1.3.1. Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottságok (Comissões de Protecção de Crianças e Jovens – CPCJ)

A gyermekvédelmi rendszeren belül a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottságok tevékenységről további kiegészítéseket szeretnék tenni, mivel ezek a bizottságok a portugál rendszerben nagyfokú autonómiával rendelkeznek és nélkülük szinte elképzelhetetlen a gyermekeket érintő veszélyhelyzetek megszüntetése.

A bizottságok összeköttetést jelentenek a rendszer többi tagja között, rajtuk keresztül történik a kommunikáció a gyermek, a szülő és a hivatalos szervek között.

A Gyermek- és Ifjúságvédelmi Bizottságok (továbbiakban: CJPC) olyan hivatalos intézmények, amelyek működési autonómiával rendelkeznek. A gyermekek jogait helyezik előtérbe és igyekeznek megszüntetni minden olyan szituációt, amelyek veszélyeztethetik a gyermek biztonságát, egészségét, képzését, oktatását és teljes fejlődését (1999. évi 147. sz. Gyvt.). A CJPC a törvény által előírt és meghatározott elvek szerint tesz lépéseket a gyermek védelme érdekében, amely igen nagy felelősséggel járó feladat és rendkívül komplex döntéshozatalt igényel.

A CJPC-k a 18 év alatti ifjak számára nyújtanak segítséget, illetve ez kiterjedhet 21 éves korig, ha a beavatkozás már a nagykorúság betöltése előtt elkezdődött, de szükséges a segítségnyújtás folytatása annak érdekében, hogy a fiatal helyzete a megfelelő módon rendeződjön (3).

A CJPC-k országszerte működnek, valamennyi szárazföldi területet és a szigeteket is felölelve. A bizottság élén elnök áll, tagjai pedig különféle szervek képviselői, akik valamennyien rendelkeznek olyan kompetenciákkal, amelyek a gyermekekkel való foglalkozáshoz szükségesek és érzékenyek valamint érdeklődnek a gyermekek problémái iránt. Végzettségük szerint vannak szociális munkások, pszichológusok, de az egészségügy és a jog területéről is vannak képviselőik. A bizottság összetétele így egyben intézményközi és interdiszciplináris is (Graça–Passos 2012).

A CJPC-k kétféleképpen működnek: kiterjedten és korlátozottan. Utóbbi esetben a bizottságok feladata a felügyeleti folyamatok előmozdítása valamint a védelem. A kiterjedt működés elsősorban a megelőzésre irányul és a bizottság a lehető legszélesebb körben terjeszti a gyermekjogok érvényesülésének szükségességét (3).

A CJPC a szülők vagy a gyermek törvényes képviselőjének illetve a gyermek beleegyezésével (ha a gyermek legalább a 12. életévét betöltötte) a gyermek védelmével kapcsolatban megállapodást dolgozhat ki, amelyben rögzítik azokat az lépéseket, tevékenységeket,

amelyek végrehajtása szükséges annak érdekében, hogy a veszélyhelyzet megszűnjön. Az együttműködés azonban nem minden esetben lehetséges, így azokban a helyzetekben, amikor a szülők, a törvényes képviselők vagy a gyermek véleménye ellentétes a bizottságéval, akkor a döntés átkerül a bíróságokhoz.

A CJPC feladta, hogy koordinálja, figyelemmel kísérje és értékelje az állami szervek és a közösség gyermekvédelemmel kapcsolatos tevékenységeit.

1.3.2. Egyéb gyermekvédelemmel foglalkozó intézmények

➤ *Centro de Estudos Judiciários (CEJ)*

Az ún. Jogi Tanulmányok Központja nem kimondottan a gyermekbántalmazásra és a gyermekvédelemre specializálódott intézmény, de kezdeményezője volt két olyan fontos tevékenységnek, amelyek a gyermekvédelemben dolgozók számára sok segítséget nyújtottak. A *pedagógiai műhelyek* a veszélyeztetett kiskorúakkal foglalkozó szakemberek munkáját könnyítették meg, míg létrejött egy olyan, szélesebb szakmai réteget érintő *elemző csoport* is, amely a gyermekvédelem fontos kérdéseit tárgyalta, vizsgálta és kereste a megoldást a különféle problémákra (koldulás, serdülőkori terhesség, örökbefogadás, támogatási lehetőségek, oktatás). Az elemző csoport 1984 januárjában kezdte meg tevékenységét, 37 intézmény illetve szervezet aktív közreműködésével (Alberto 2004).

➤ *Refúgio Aboim Ascensão - Emergência Infantil (Ei)*

Az Aboim Ascensão Menedékház Faro városában található, amely egy keresztény, a társadalmi szolidaritás előmozdítását szorgalmazó magánintézmény. 1933-ban alapította meg Abolim Ascensão de Sande Lemos. Az intézmény az évek során jelentős változásokon ment keresztül (módszertani, szakmai változások), de mindvégig szem előtt tartotta alapítójának eszményképét: a kora gyermekkori fejlődés elősegítését.

1985-ben a menedékház teljesen megújult; társadalmi, jogi, klinikai és pedagógiai vonatkozásban egyaránt. A sürgős ellátásra szoruló gyermekeket befogadó intézmény lett. Napjainkban már nem csak Faro-ban van Ei, intézetei országszerte működnek (4).

Az Ei elsődleges célja, hogy „konkrét válaszokat adjon a veszélyeztetett gyermekek drámájára” (Alberto 2004: 138), vagyis az, hogy megoldást keressen azokra a helyzetekre, amelyek fenyegetőek a fiatalok számára. Az Ei hangsúlyozza: a gyermeknek joga van a boldogságra és arra, hogy közvetlen környezetében olyan pozitív kapcsolatokat létesítsen, amelyek hozzájárulnak a személyiségének helyes irányba történő fejlődéséhez.

Az Ei-k több szinten látnak el feladatokat: 1. a gyermekek befogadása; 2. a sürgősségi helyzetet előidéző okok feltárása; 3. a gyermek családban történő elhelyezése – akár a vér szerinti családban, akár örökbefogadó szülőknél; minimálisra csökkenteni az intézetben nevelt gyermekek számát.

Annak ellenére, hogy az Ei magánintézmény, több olyan szervezettel áll szoros együttműködésben, amelyek a gyermekek védelmével foglalkoznak (egészségügy, társadalombiztosítás, igazságszolgáltatás, oktatás valamint a hatóságok és bíróságok). Az Ei önkéntesekkel dolgozik, akik különböző területek szakemberei. Éppen ezért az Ei széles spektrumot ölel fel, melynek eredményeképpen hatékony segítségnyújtásra képes (Alberto, 2004).

➤ *Instituto de Apoio à Criança (IAC)*

A Gyermeksegítő Intézetet 1983-ban alapították. Az IAC egy olyan magánintézmény, melynek fő célja a gyermek személyiségfejlődésének segítése és a gyermekjogok érvényesülésének elősegítése. A gyermekre a maga egészében tekint, akinek jogai vannak az élet különböző területein (egészségügy, oktatás, társadalombiztosítás, szabadidő). Az IAC tájékoztató programokat dolgozott ki, amelyek széles rétegekhez jutottak el, továbbá hatékony együttműködést alakított ki bölcsődékkel, iskolákkal, kórházakkal és egyéb szolgáltatókkal (Alberto 2004).

Az IAC támogatásával kidolgozásra került két, a marginalizált, hátrányos helyzetű gyermekek megsegítését célzó program: a RUA és az SOS Criança.

A RUA (portugálul a *rua* szó utcát jelent) program az utcára került gyermekek valamint a hátrányos helyzetű fiatalok támogatását tűzte ki célul; feladatának tekinti továbbá, hogy elősegítse e populáció azon szociális és személyes kompetenciáinak a fejlesztését, amelyek az önálló életvitelhez és autonómiához szükségesek.

Az SOS Criança a veszélyeztetett helyzetű gyermekeket segítő program, melynek fő célja a gyermekek jogainak megvédése és előtérbe helyezése, a család és a gyermek támogatása, problémák megelőzése, információnyújtás, útmutatás a veszélyhelyzetek és nehézségek elkerülése érdekében (5).

2. A gyermekotthoni elhelyezés.

A portugál gyermekvédelmi rendszer a beavatkozás három szintjén három intézménytípusban helyezi el a védelemre szoruló gyermekeket (Alves 2007):

1. A sürgős beavatkozást megkövetelő intézkedések és így a gyermekek elhelyezése az ún. sürgősségi egységekben (*Unidades de Emergência* - UE) történik meg. Ennél a típusú elhelyezésnél kevesebb, mint 48 órát töltenek a gyermekek az intézményben, az alapvető szükségleteket kielégítő felszerelések (pl.: ágy) állnak rendelkezésre. A cél, hogy a gyermeket a lehető leggyorsabban kiragadják az őt veszélyeztető helyzetből. Ha a veszély elhárult, a gyermek visszatérhet családjához; amennyiben a veszélyhelyzet továbbra is fennáll, olyan megoldást kell találni, amely a gyermek biztonsága szempontjából a legrelevánsabb (átmeneti otthon, befogadó szülők, gyermekotthon, örökbefogadás).

2. A gyermekek átmeneti gondozása az átmeneti otthonokban (*Centros de Acolhimento Temporário* – CAT) valósul meg akkor, ha a gondozás időtartama nem haladja meg a 6 hónapot. Ezekben az intézményekben olyan szakemberek dolgoznak, akik képesek diagnosztizálni a bekerülő gyermekek helyzetét és problémáit, amely által megfelelő intézkedések és döntések születhetnek a gyermek jövőjére vonatkozóan.

3. A tartós gondozás színterei a gyermekotthonok (*Lar de Infância e Juventude*). A gyermekotthoni elhelyezésre akkor kerül sor, ha a család hosszú, huzamosabb ideig nem képes azokat a feltételeket megteremteni, amelyek a gyermek egészséges fejlődéséhez nélkülözhetetlenek. A gyermekotthonok feladata, hogy a gondozásuk alá vett gyermekek és fiatalok minden alapvető szükségletét kielégítsék, elősegítsék a családba illetve a közösségbe való visszakerülésüket továbbá, hogy hozzájáruljanak a gondozottak személyi, szociális később pedig szakmai fejlődéséhez is.

Az intézményes nevelésnek pozitív és negatív hatásai egyaránt lehetnek. A vélemények is igen megoszlanak azt illetően, hogy mi a jobb a gyermeknek: gyermekotthonban elhelyezni, amely megvédi őt az újabb veszélyhelyzetektől, ugyanakkor sokkal ingerszegényebb közeg, mint a család és az azt körülvevő környezet; vagy megkockáztatni azt, hogy a gyermeket nem szakítják ki környezetéből, úgy próbálnak meg segítséget nyújtani neki, hogy saját természetes közegében maradhat, de ez újabb és újabb lehetőséget ad a bántalmazónak, és a gyermeket sokkal nehezebb lesz így megvédeni és biztonságos életkörülményeket teremteni számára.

A Spitz által leírt hospitalizációs elmélet szerint az árvaházakban, nevelőotthonokban, anya nélkül nevelkedő gyermekeknél majdnem mindig súlyos testi, intellektuális visszamaradások és személyiségfejlődési zavar jön létre. A harmonikus személyiségfejlődéshez szükséges az ingergazdag környezet, amelyet a nevelőotthoni ellátás során a gyermekek nélkülözni kényszerülnek. Ezeknél a fiataloknál életvezetési hiányosságok, társas kapcsolati zavarok, iskolai problémák léphetnek fel. Fontos azonban megjegyezni: nagyon sokat számít az, hogy milyen környezetbe kerül a gyermek, mennyire lesz képes saját maga és/vagy környezete korrigálni a korai zavarokat (Kollár-Szabó 2004).

Az intézményes nevelés sok esetben olyan társadalmi szintű problémák megjelenését is kiválthatja, mint a stigmatizáció, a diszkrimináció, társadalmi egyenlőtlenségek. Ezek igen súlyos jelenségek, de kivédhetőek és megelőzhetőek. Gomes (2010) számításba vesz olyan vezérelveket, amelyeknek jelentős szerepe lehet a prevencióban. Ezek: az intézményes gondozás időtartama (átmeneti és rövid), életcélok és perspektívák meghatározása, a gyermekek aktív részvétele, a gyermekekről való gondoskodás előreláthatóságának és folytonosságának ösztönzése.

Az intézeti ellátásnak nemcsak negatív, hanem pozitív hatásai is vannak. A gyermekotthonokban a gondozottak biztonságban vannak, amelyek újabb és újabb ismeretségekre, tapasztalatszerzésre ösztönözhetik őket. Hiszen tudják, nem kell attól tartaniuk, hogy elhanyagolják őket, vagy bántalmazás áldozatává válnak ismét. Szerencsére a fiataloknak csak egy része élt át ilyen traumákat, de a gyermekotthonok nyüzsgő világa az elmagányosodott gyerekeket is sok mindenre megtanítja (pl.: erősödik a gyermekek együttműködő képessége, csapatszellem). A gyermekotthonokban kortársakkal és sorstárakkal létesíthetnek kapcsolatokat, akik megértik őket, akikkel együtt szerezhettek új kalandokat, együtt nevelhetnek és tanulhatnak. Ezek olyan pozitív változásokat idézhetnek elő, amelyek a gyermek megfelelő személyiségfejlődésének nélkülözhetetlen elemei: a kölcsönösség érzése, a valakihez való tartozás öröme, az értékek belsővé tétele, társadalmi normák elsajátítása. Ha a gyermek ezeknek birtokában van, a döntéshozatal is könnyebbé válik számára. Az érzelmi kapcsolatok és ezek megerősödése így pozitív irányba terelik a gyermekeket, amelyek megkönnyítik a családdal való kommunikációt, kapcsolattartást is. Ami a viselkedés szabályozását és az oktatást illeti, az intézeti nevelés sokkal strukturáltabb és szervezettebb, mint a család; a gyermeknek meg kell tanulnia, hogy mik a határok (Pacheco 2010). Az intézményes nevelés a fent leírtakon túl a gyermekek egészségi állapotáról is megfelelően gondoskodik. Sok gyermeknél/fiatalnál sajnos a család nem figyel kellően erre és nem észleli, hogy baj van, a gyermek beteg. A gyermekotthonok a felnőtt

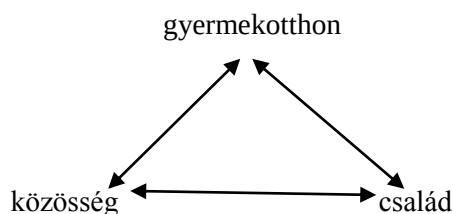
nevelők mellett kapcsolatban állnak pszichológusokkal, gyógypedagógusokkal, gyermekorvosokkal, akik felismervén a problémát, szakszerű segítséget nyújtanak a gyermeknek.

A gyermek- és ifjúságvédelmi törvény nemcsak az intézeti ellátás formáit foglalta írásba, hanem elindítója volt egy olyan folyamatnak, amely során át kellett gondolni az intézeti nevelés szerepét a gyermekek gondozásában. A gyermekotthonokat ugyanis korábban rengeteg kritika érte: sokan kifogásolták, hogy nem családi jellegű, nem veszi figyelembe a gyermekek egyéni, olykor speciális szükségleteit, nem készítik fel a gondozottat az önálló életre. A gyermek- és ifjúságvédelmi törvény erre válaszolt, amelynek eredményeképpen létrejött egy olyan rendszer, amely a terápiás célú beavatkozást üdvözölte, családi jelleggel bírt és igyekezett a gyermekek szükségleteit kielégíteni. A gyermekotthonok ugyanis a családot helyettesítő intézmények, amelyek felelőssége a gyermekek testi-lelki fejlődésének biztosítása figyelembe véve a gondozott életkorát, nemét, származását, személyes élettörténetét és személyiségének jellemzőit (Instituto da Segurança Social 2000).

2.1. A gyermekotthonok típusai

A gyermekotthonok működésének filozófiája két alapvető tényező függvénye: az alapelvek, amelyek meghatározzák a tevékenységüket és a célok, amelyek irányába e tevékenységek haladnak. Ezek az alapelvek és célok mind a gyermekek érdekeit kell, hogy szolgálják; összeköttetést teremtenek a gyermek, a család, a közösség között; a gyermek érzelmi kötelékeinek megerősítését igyekeznek elősegíteni, az intézményes nevelés során végig szem előtt tartva és hangsúlyozva a család, a társas kapcsolatok jelentőségét.

A gyermek, a család és a közösség kapcsolata egy háromszögben is értelmezhető, amelyet kölcsönösség és interakciók jellemeznek (Instituto para o Desenvolvimento Social 2000b: 21):

A kapcsolati háromszög jól mutatja, hogy mindhárom szereplő meghatározó a gyermek fejlődésére nézve. A gyermekotthonnak biztosítania kell azokat a feltételeket, hogy a gondozott (vissza)illeszkedhessen környezetébe és a családba. A család és a közösség közötti kommunikáció is elengedhetetlen ahhoz, hogy a gyermek egészséges környezetben nőhessen

fel. A közösség szerepe szintén meghatározó a fiatal bio-pszicho-szociális fejlődése szempontjából.

Az intézményes modell – amely a kezdetektől jelen van a gyermekvédelmi ellátást biztosító intézmények között – viták sorának elindítója, mert ez az ellátási forma sokszor nélkülözi a megfelelő számú és képesítésű személyzetet, így a terápiás, a gyermekek személyiségfejlődését kedvezően formáló hatások kevésbé tudnak felszínre kerülni és ezáltal fejlődni. Ezek az intézmények sok esetben nem tudják biztosítani az ott lakó gyermekek és fiatalok érzelmi egyensúlyát, nincsenek meg azok a feltételek - nem érkeznek ösztönző, bátorító szavak -, amelyek a tanulás fontosságát hangsúlyozzák. Ezek az otthonok zárt rendszerben működnek, ahol igen magas a gyermekek száma. A gondozottaknak alig vagy egyáltalán nincs kapcsolata a családjával. Ez az intézménytípus a legleterjedtebb, hiszen a gyermekvédelem történetét végigkísérte. Mivel ezek az otthonok tudják a legtöbb fiatakorút befogadni, olyan kezdeményezések indultak, amelyek az intézmények korszerűsítését szorgalmazták. Ez nemcsak az épületek valamint a felszerelések megújítását jelentette, hanem filozófiaváltást is követelt. 2006 júniusában a Munkaügyi és Társadalmi Szolidaritásért Felelős Minisztérium kiadott egy, a gyermekotthonokban történő beavatkozási tervet, amely a gondozottak jogainak folyamatos javulását volt hivatott előmozdítani (Alves 2007). Megkezdődött a családi jellegű, önálló arculattal rendelkező otthonok rendszerének kiépítése, a gyermekotthonok a fejlődés útjára léptek Portugáliában.

A családi jelleget képviselő otthonok kevés gyermeket (8-12 gondozott/intézmény) befogadó intézmények. E modell előnye, hogy a képzett szakemberek a személyes igényeinek megfelelő, terápiás célú beavatkozással segítik a gondozottakat. Ezeknek az intézményeknek a kapuja mindig nyitva áll a gyermekek családja előtt, amely a szülők számára ösztönző hatású, aktív részvételre szólítja fel őket (Pacheco 2010).

Az ún. speciális modell részben a családi jelleggel bíró otthonok kiegészítőjeként jelent meg. Mára a paradigmaváltás fő mozgatórugójává vált (2007-től a DOM program életbe lépésével ez a szemléletváltozás szinte valamennyi gyermekotthont érintett Portugáliában). A speciális ellátást biztosító otthonok jellemzője, hogy az itt dolgozó szakemberek terápiás célú és terápiás hatású beavatkozással segítenek a gondozottaknak. A beavatkozás több szinten valósul meg, és mindig az a cél vezérli a szakembereket, hogy hatékony segítséget nyújtsanak a gyermekeknek és minőségi javulás is bekövetkezzon a gyermekek életkörülményeiben.

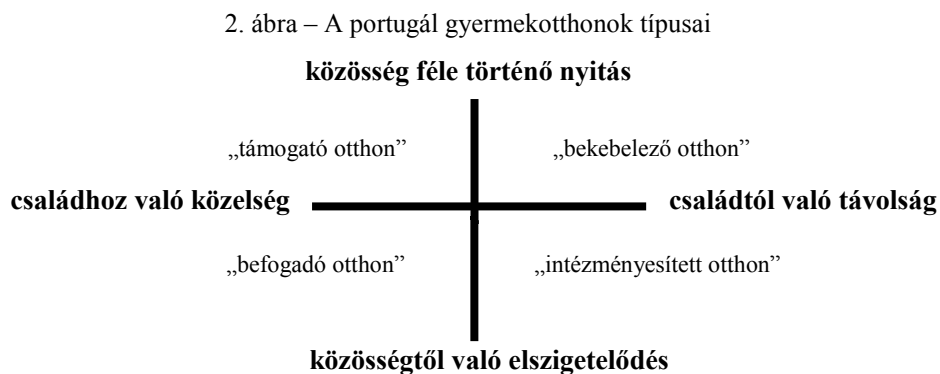
Hozzá kell tenni azonban, hogy nem csak az intézményes ellátás paradigmája változott meg az utóbbi években. Változás történt abban a tekintetben is, hogy a gyermekek miért

kényszerültek gondozott státuszba. Ezelőtt mintegy 15-20 éve a gyermekek többség azért került gyermekotthonba, mert árvákká váltak, elhagyták őket, vagy a család nem rendelkezett elegendő anyagi forrással, így képtelen volt tovább ellátni a gyermeket. Ma már - bár ezek a problémák ugyanúgy jelen vannak, mint a gondozásba kerülés legfőbb okai – nagy számban találkozunk az otthonokban olyan fiatalokkal, akik deviáns viselkedésük miatt kerültek gondozásba, de sok bántalmazott gyermek is van a gondozottak között (Pacheco 2010).

2000-ben az IDS (Instituto para o Desenvolvimento Social, jelentése magyarul Intézet a Társadalmi Fejlődésért) kidolgozta a gyermekotthonok tipológiáját, amely szerint négy típust különböztet meg:

1. „bekebelező otthonok” (lares de incorporação), amelyek mintegy bekebelezik magukba a gyermeket, figyelmen kívül hagyva annak vér szerinti családját, jóllehet elismerik a közvetlen környezettel való szoros kapcsolat fontosságát.
2. „támogató otthonok” (lares de acompanhamento), amelyek biztosítják és elősegítik azt, hogy a gondozott gyermek a családja közelében lehessen úgy, hogy közben az őt körülvevő közösséggel is fennmarad a kapcsolata.
3. „intézményesített otthonok” (lares de institucionalização), amelyek nem támogatják a gondozott gyermeknek sem a családjával, sem pedig az otthonban élő közösséggel való közeli kapcsolatát.
4. „befogadó otthonok” (lares de acolhimento), amelyek hangsúlyozzák a gyermek családjához való közelségének fenntartását és ennek megőrzését, jóllehet ez a közösség irányába való nyitás hátrányára történik.

A gyermekotthonok fenti tipológiája a következő ábrával szemléltethető, amelyen jól látható a családhoz és a közösséghez való kapcsolatuk (Instituto para o Desenvolvimento Social 2000b: 84):

(Forrás: Instituto para o Desenvolvimento Social 2000b: 84)

Portugáliában napjainkban 234 gyermekotthon működik. Mindösszesen 7164 férőhely áll rendelkezésre ezekben az intézményekben. 2014. évi januári adatok szerint 5536 gyermek él az ország gyermekotthonaiban (6).

1. táblázat – Portugália gyermekotthonai kerületenként, a férőhelyek és a lakók számával

kerület	gyermekotthonok száma	férőhelyek száma	lakók száma*
Aveiro	7	214	170
Beja	4	126	80
Braga	21	630	505
Bragança	8	353	220
Castelo Branco	6	178	148
Coimbra	17	563	398
Évora	5	153	106
Faro	9	384	268
Guarda	6	233	117
Leiria	3	80	80
Lisszabon	58	1165	1042
Portalegre	3	94	67
Porto	42	1659	1262
Santarém	12	293	249
Setúbal	16	442	382
Viana do Castelo	4	173	137
Vila Real	5	180	133
Viseu	7	244	172
	234	7164	5536
*2013 november és 2014 február közötti adatok alapján (6)			

(Forrás: saját szerkesztés)

A portugál gyermekotthonok többsége IPSS (Instituições Particulares de Solidariedade Social, vagyis olyan non-profit intézmények, amelyek magánkezdemenyezések által jöttek létre azzal a céllal, hogy szervezett keretek között nyilvánítsák ki az egyének közötti jogi és szolidaritási erkölcsi kötelezettségeket, amelyeket nem az állam vagy önkormányzati szerv kezel (7).

2. táblázat - A portugáliai gyermekotthonok fenntartói (6)

	gyermekotthonok száma	%
Társadalmi Szolidaritási Egyesület (Associação de Solidariedade Social)	70	30
Társadalmi Szolidaritási Alapítvány (Fundação de Solidariedade Social)	51	21,8
Társadalombiztosítás (Instituto da Segurança Social)	6	2,6
Plébániai Szociális Központ (Centro Social Paroquial)	13	5,5
Coronel Sousa Tavares Gyermekközpont (Centro Infantil Coronel Saousa Tavares)	1	0,4
Egyházi Szervezetek Intézete (Instituto de Organizações Religiosas)	18	7,7
Irgalom Szent Háza (Santa Casa de Misericórdia)	15	6,4
Irgalmasság Közössége (Irmandade da Misericórdia/SMC)	28	12
Kölcsönös Egyesület (Associação Mutualista)	4	1,7
Társadalmi Szolidaritási Szövetkezet (Cooperativa de Solidariedade Social)	2	0,8
egyéb egyesület (associação)	6	2,6
egyéb alapítvány (fundação)	5	2,1
Casa Pia	15	6,4
	234	100

(Forrás: saját szerkesztés)

Az alapítványok, egyesületek száma kiemelkedő (több mint felét teszi ki a gyermekotthonoknak), de jelentős még az egyházi fenntartású intézmények száma is.

A gyermekotthonok többsége jó állapotú; kívül szorulnak inkább felújításra, az épületek belső tere kisebb mértékben követel javításokat és változtatásokat (Istituto para o Desenvolvimento Social 2000b). A DOM program megjelenésével az intézmények több támogatást kaptak, melynek következtében az infrastrukturális fejlődés folytatódhatott, a feltételek is javultak. Az otthonok megfelelő ellátást tudnak biztosítani a gyermekeknek; a többségüknek saját konyhája, mosodája van, így nem szorulnak külső segítségre. Szerencsére sok gyermekotthon rendelkezik a szabadidős tevékenységek eltöltésére alkalmas helyiségekkel illetve a külső tér is használható ilyen célokra (sportpálya, uszoda, kert) (Pacheco 2010).

3. A portugáliai gyermekotthonokban élő gyermekek (tovább)tanulási esélyei.

A gyermek- és ifjúságvédelem legfontosabb jellemzőinek ismertetése mellett célom volt, hogy olyan valós információkat is szerezzek, amely a gondozottak világába – még ha annak csak egy apró részébe is – betekintést enged. Így arra szerettem volna válasz(oka)t kapni, hogy a gyermekotthonokban lakó gyermekeknek milyen esélyük van a tanulásra és a továbbtanulásra, milyen nehézségekkel kell megküzdeniük, hogyan lehetne ösztönözni és segíteni őket abban, hogy értékként gondoljanak a megszerzett és megszerzendő tudásra, amely jelentős mértékben befolyásolhatja a jövőjüket. Mivel szakirányom a tanulásban akadályozottak pedagógiája, a gondozottak között a tanulásban akadályozott gyermekek helyzete különösképpen foglalkoztatott. A kutatás során számomra meglepő eredményeket is kaptam, melyeket az alábbiakban szeretnék ismertetni.

3.1. A kutatás jellemzői

A következőkben a kutatás célját, módszerét, a hipotéziseket, a vizsgált mintát, a kutatás eszközét szeretném bemutatni.

3.1.1. A kutatás célja

Kutatásom célja a portugál gyermekotthonok világának egy speciálisabb szemszögből való ismertetése, amely a gondozottak tanulási esélyeit vizsgálja, fókuszálva a tanulásban akadályozott gyermek jellemzőire. Jelen dolgozatomban nem kívántam összehasonlítást végezni a portugál és a magyar gyermekek/fiatalok lehetőségeiről, úgy gondoltam, ez egy későbbi kutatás során is megvalósulhat még. Dolgozatom felépítése során igyekeztem azokra a főbb pontokra fókuszálni, amelyek meghatározói lehetnek a gondozott gyermekek tanulási szokásai és tanulási esélyei szempontjából. Így a gyermekekre jellemző kérdéseken túl fontosnak tartottam a szülők – amennyiben ismert – iskolai végzettségének, munkahelyüknek a vizsgálatát is. Mindemellett úgy látom, hogy nem elegendő csupán a gyermekek iskolával kapcsolatos attitűdjét elemezni, szükséges áttekinteni a szabadidős tevékenységek lehetőségeit is. A különböző szabadidős tevékenységek pozitív hatással vannak a gyermekek személyiségfejlődésére. Mivel a gyermekvédelmi ellátásban került, ezen belül is a gyermekotthonokban élő gyermekeknek korlátozottabb lehetőségeik vannak, mint a többségnek, így az intézményes ellátásnak nagy szerepe lehet abban, hogy felkeltse és fenntartsa a gyermekek tanulás iránti motivációját. A szabadidős tevékenységek jelentősége abban is megnyilvánul, hogy ezek a gyermekek problémamegoldó képességeit, készségeit is

fejlesztik (Gilligan 1999), így a jövőben nagyobb sikerrel lépik át az eléjük gördülő akadályokat. Az iskolai eredménytelenség, a kudarcok hátterében több tényező is szerepet játszik, melyek okai a gyermek múltjában fellelhetők. A beavatkozás akkor lehet igazán sikeres, ha ezeket (meg)ismerjük és egyénre szabottan kezeljük. Végül, de nem utolsósorban szeretném megosztani azokat a javaslatokat, amelyeket a gyermekotthonokban dolgozó pedagógusok fogalmaztak meg azzal kapcsolatosan, hogy milyen stratégiákkal javíthatnánk a gondozott gyermekek tanulási esélyein.

Bár a gyermek- és ifjúságvédelem alappillérei eltérőek lehetnek országonként, a portugál gyermekeknek is a mieinkhez hasonló problémáik vannak, mint ahogyan a világ bármely pontján élő gondozott gyermekeknek és fiataloknak. Ezért kell meghallgatunk egymást, hiszen a dolgok más nézőpontból való vizsgálata nem azt jelenti, hogy az adott probléma megoldására csak egy válasz lehetséges; sőt, hangsúlyoznunk kell az interkulturális szemlélet fontosságát; a sokszínűség nemcsak a megoldási lehetőségek palettáját bővíti, hanem a gondozott gyermekek jövőjét is kiszélesíti.

3.1.2. A kutatás módszere

Kutatásomban kérdőíves módszert alkalmaztam. Ennek elsődleges oka a minta távolsága valamint az, hogy ezzel a módszerrel szélesebb réteget sikerült „megszóltatnom”, amely azért volt fontos, mert Portugália szerte szerettem volna információkat gyűjteni és válaszokat kapni a feltett kérdésekre. A kérdőívek (1-2. sz. melléklet) elektronikus úton kerültek kiküldésre Portugália szárazföldi területén lévő gyermekotthonok címére (*megjegyzés: Portugáliához tartozik Madeira és az Azori-szigetek, ezekre a területekre nem terjedt ki a kutatásom*). A gyermekotthonok elérhetőségeit a www.cartasocial.pt internetes portál segítségével sikerült megszerezniem. Több mint 100 gyermekotthon e-mail címére küldtem el a kérdőívet tartalmazó linket, kérve az intézményvezetőket, hogy lehetőség szerint továbbítsák azt kollégáiknak, az otthonban dolgozó nevelőknek. 2013. szeptember 3. és november 6. között érkeztek válaszok, valamint a Coimbrában tett gyermekotthoni látogatás során személyesen is kértem az ott dolgozókat, hogy papír alapon töltsék ki a kérdőívet. Így összesen 51 pedagógustól kaptam válaszokat. A kérdőív a következő kérdéscsoportokat tartalmazta:

1. demográfiai adatok, nem, életkor, iskolai végzettség, intézményi tapasztalatok
2. A pedagógusoknak a gyermekotthon lakóival való kapcsolata, az intézményben fellelhető problémák

3. Fogyatékkal élő gyermekek a gyermekotthonban, fejlesztő foglalkozások
4. A tanulásban akadályozott gyermekkel kapcsolatos főbb információk
5. Iskolai sikertelenség okai
6. A gyermekotthon tanulást (elő)segítő szolgáltatásai
7. Motiváció, (tovább)tanulási szándék, (tovább)tanulási lehetőségek
8. Stratégiák, javaslatok a gyermekvédelmi gondozásba vett gyermekek és fiatalok tanulási esélyeinek javítására

Kérdőíves kutatásomban a portugáliai gyermekotthonokban dolgozó nevelőkhöz fordultam, hiszen velük töltik a gyermekek a legtöbb időt, ők azok a személyek, akik nap mint nap látják a gyermekeket, segítik őket, beszélgetnek velük; így adekvát információt nyújtanak a gondozottakkal kapcsolatban.

3.1.3. Hipotézisek

A portugál gyermekvédelmi ellátórendszer tanulmányozása előtt, a gondozottak tanulási esélyeinek vizsgálatában az alábbi előfeltételezéseket fogalmaztam meg:

1. A gyermekvédelmi gondoskodásba vett gyermekek és fiatalok tanulási esélyei korlátozottabbak, mint a családban nevelt társaiké.
2. A gyermekotthonban élő gyermekek nem, vagy csak kevésbé motiválhatóak a (tovább)tanulásra.
3. A gyermekvédelmi ellátásba került gyermekek tanulmányi sikertelenségének hátterében az elfojtott érzelmeknek jelentős szerepe van.
4. A gyermekotthonok többségében nincs elhelyezve fogyatékkal élő gyermek.
5. A gyermekvédelmi gondozásba vett ifjak többsége az alapfokú oktatást követően szakiskolában folytatja tanulmányait.

3.1.4. A vizsgált minta

Kutatásomban a portugál gyermekek/fiatalok tanulási esélyeit vizsgáltam, így a kérdőívben szereplő kérdések is körük csoportosultak. A kérdések főként a tanulással és továbbtanulással voltak kapcsolatosak, így az iskoláskorú gyermekekről szerettem volna információkat gyűjteni. Az összes iskolába járó gondozott gyermekek körét tovább szűkítettem a fogyatékkal élők csoportjára, sőt e kategórián belül a tanulásban akadályozott gyermekekre külön is vonatkozott egy kérdéscsoport.

3.1.5. A kutatás eszköze

A kérdőív összesen 30 kérdést tartalmazott. Az első kérdéscsoport kivételével egy illetve több válaszlehetőséges kérdéseket fogalmaztam meg. Azért ilyen típusú kérdésekkel dolgoztam, mivel úgy gondoltam ennek kitöltésére jobban vállalkoznak a nevelők. Ahhoz pedig, hogy információkat szerezhessenek a portugál otthonokról és az ott lakó gyermekekről, minden egyes válasz számított. Mivel egyedül az interneten keresztül történő adatszerzésre támaszkodhattam biztosan, ezért döntöttem a zárt kérdéscsoportok dominanciája mellett. Az utolsó kérdés nyitott típusú kérdés volt, hiszen ennél a kérdésnél szerettem volna megadni a pedagógusoknak a válasz szabadságát, kíváncsi voltam ők hogyan vélekednek a gyermekek esélyeiről és lehetőségeiről.

3.2. A kérdőíves vizsgálat eredményei

A következőkben a kérdőíves vizsgálat eredményeit fogom ismertetni. A válaszadókkal kapcsolatos főbb adatok megadása után a gondozott gyermekekről kapott információk kerülnek bemutatásra.

3.2.1. Demográfiai adatok, nem, életkor, végzettség, intézményi tapasztalatok

A kérdőívet összesen 51 nevelő töltötte ki 2013. szeptember 03. és november 06. közötti időszakban. 38 nő és 13 férfi adott válaszokat a kérdésekre, vagyis a válaszadók 74,5%-a nő, míg a férfiak aránya 25,5%.

A válaszadók életkorával kapcsolatos adatokat a 3. táblázat tartalmazza:

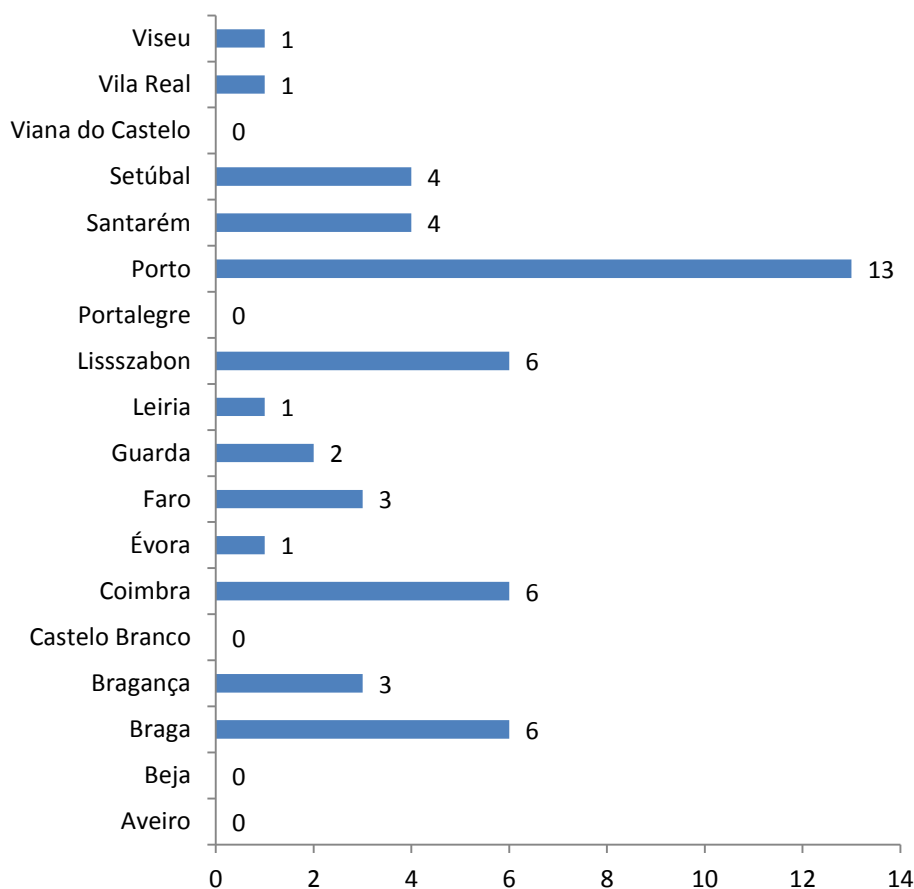
Életkor	Válaszadók száma	%
20 év alatt	0	0%
20-30 év között	6	12%
31-40 év között	29	57%
41-50 év között	9	18%
51-60 év között	3	6%
60 év felett	1	2%
nem adott választ	3	6%
összesen:	51	100%

(Forrás: saját szerkesztés)

A válaszadók 57%-a 31 és 40 éves kor közötti. Őket a 41-50 év közötti nevelők követik. A gyermekotthonokban dolgozók többsége a közép korosztályhoz tartozik. 20 éves kor alatti válaszadó nem volt, hárman pedig nem válaszoltak az életkorral kapcsolatos kérdésre.

Arra a kérdésre, hogy a gyermekotthon, ahol dolgoznak, Portugália melyik kerületében található a következő válaszok érkeztek: a legtöbb kérdőívet kitöltő Porto városában él, majd Braga, Coimbra és a főváros következik. Összehasonlítva a válaszadók arányát az adott kerületben található gyermekotthonok számával (1. táblázat) az arány hasonlóképpen alakul. A legtöbb gyermekotthon Lisszabonban van (58), majd Porto (42), Braga (21) és Coimbra (17) következik. Utóbbi városban található a Comunidade Juvenil São Francisco de Assis, ahol látogatást tettem és a nevelők közül négyen papír alapon töltötték ki a kérdőívet. Ami az otthonok területi eloszlását illeti (1. táblázat), az északi régióban (Porto, Braga,) nagyobb számban vannak gyermekotthonok, az ország középső részein (Coimbra, Santarém) már kevesebb intézménnyel találkozunk, délen (Faro) pedig még alacsonyabb a gyermekotthonok száma (*megjegyzés: a 3. sz. mellékletben látható Portugália kerületi felosztása*).

3. ábra – A gyermekotthonok kerületek szerinti eloszlása a megkérdezettek válaszai alapján

(Forrás: saját szerkesztés)

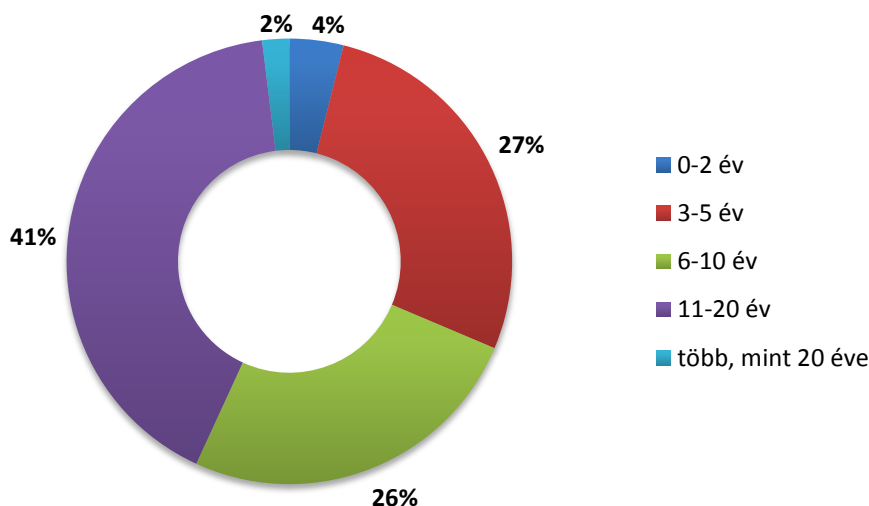
A gyermekotthonok aránya településtípusok szerint a különböző kerületeken belül a következőképpen alakul: a legtöbb a városi otthonokban dolgozók száma (38), őket köveik azok, akik olyan otthonokban dolgoznak, amely az adott kerület székhelyén találhatóak (5), legkevesebben pedig azok vannak, akik kisvárosban vagy faluban dolgoznak (4-4).

Az 5. kérdésre a válaszadók egyhangúan igennel feleltek, vagyis mindannyian felsőfokú végzettséggel rendelkeznek. A következő kérdés arra irányult, hogy szakirányú-e a végzettségük, melyre 50-en szintén igennel válaszoltak, míg egy személy válasz nélkül hagyta ezt a kérdést. Jól látható tehát, hogy a gyermekotthonban dolgozók szakmailag megfelelő képzést kaptak, így hatékonyabban tudják segíteni a gondozottakat, könnyebben felismerik, diagnosztizálják a problémákat és képesek megfelelő döntést hozni.

A megkérdezettek 92%-a szívesen részt venne szakmai továbbképzéseken, csak 4%-uk utasította el ezt a lehetőséget, 4% pedig nem adott választ a 7. kérdésre.

Ami a válaszadók gyermekvédelemmel kapcsolatos tapasztalatait illeti, a 4. ábra segítségével szemléltethető, hogy mennyi ideje dolgoznak e területen:

4. ábra – A válaszadók gyermekotthonban végzett tevékenysége (évben)

(Forrás: saját szerkesztés)

A válaszadók többsége már több mint 10 éve dolgozik gyermekotthonban, amely arra mutat rá, hogy kellő tapasztalattal rendelkeznek a gondozottak nevelését illetően. A válaszadók 4%-a viszonylag kevés ideje dolgozik az intézményes ellátásban. Jól látható, hogy e szakemberek többsége nemcsak átmenetileg választotta a gyermekvédelem ezen területét, hanem hosszútávon gondolkodik a gyermekek helyzetének javításán. Ez a gondozott

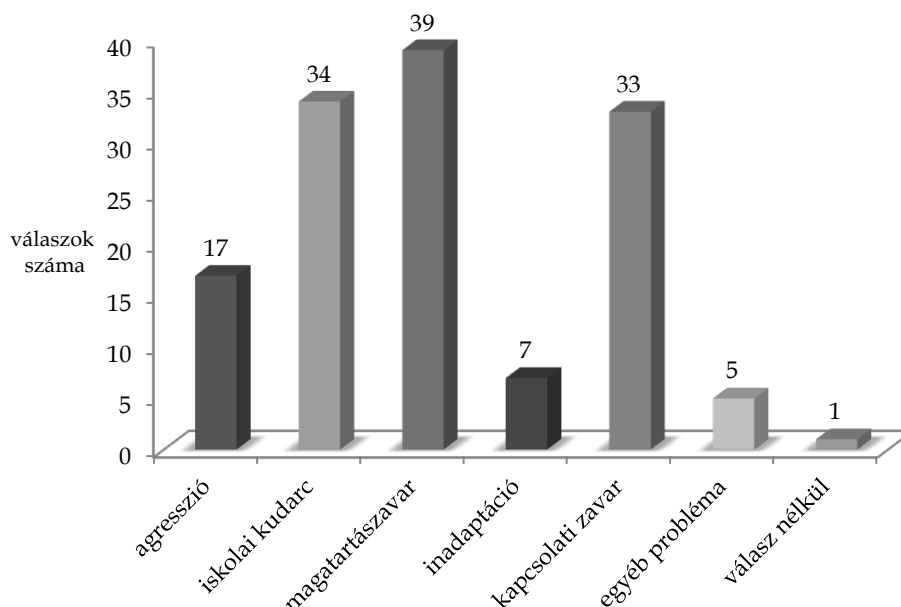
gyermekes szempontjából is kedvező: ha egy állandó nevelői gárda vigyáz rájuk nap mint nap, hamarabb megszokják őket; mivel az érzelmileg sérült gyermekeknek nagy szükségük van az állandóságra, hogy bizalmat szavazzanak egy számukra korábban ismeretlen felnőttnek, a nevelők pozitív attitűdjükkel segíteni tudják ennek a folyamatnak a kialakulását. Az érzelmi biztonság mellett a fizikai védetség is legalább olyan fontos a gondozottak számára, amelyet szintén a nevelők tudnak biztosítani számukra.

3.2.2. Az otthonban lakó fiatalokkal való kapcsolat jellemzése, az intézményben jelen lévő problémák

A nevelőkkel kapcsolatos főbb információk után a gondozott gyermekekkel kapcsolatos kérdés csoportok következtek. Az első ilyen kérdés arra irányult, hogy a nevelők hogyan jellemzik kapcsolatukat az otthonban élő gyermekekkel. A válaszadók 33%-a nagyon jónak, míg 67%-a jónak ítélte meg a gondozottakkal való kapcsolatát. Senki nem adott olyan választ, amely arra utalt volna, hogy rossz kapcsolatban állna a gyermekekkel, amely szintén azt támasztja alá, hogy a nevelők „jól beszélnek a gyermekek nyelvén”. Ezeknek a gyermekeknek és fiataloknak nagy szükségük van a pozitív, modell személyekre.

A nevelők 86%-a elismeri, hogy sok probléma van a gondozásba vett gyermekekkel, csak 10%-uk véli úgy, hogy nincsen. 4%-uk nem adott választ erre a kérdésre. A probléma jellegét tekintve vezető helyen áll a gyermekek/fiatalok rossz magatartása. Ennél a kérdésnél a nevelők több fennálló problémát is megjelölhettek, továbbá lehetőségük volt a megadottakon kívül kiegészítéseket tenni (az 5. ábra bemutatja a nevelők által adott válaszokat). A magatartásproblémák mögött szorosan ott van az iskolai kudarc és a kapcsolati zavarok. A gyermekotthoni elhelyezésnél tárgyaltam, hogy az óvó-védő környezet hiánya, a bizonytalan családi háttér milyen negatív következményekkel járhat a gyermekek személyiségfejlődésére nézve. Az otthonban jelenlévő problémák ezt alátámasztani látszanak, hiszen a nevelők válaszai alapján úgy tűnik a gyermekek jelentős részénél kapcsolati zavar alakult ki. A nevelők között volt, aki a deviáns viselkedést is az elsődleges problémák között említette; volt, aki külön kiemelte a lopást is. A válaszok között szerepelt még a gyermek mentális betegsége, a gyermekek alacsony önértékelése és az a tény, hogy a jövőben sem számíthatnak a gyermekek biztos családi háttérre.

5. ábra – A gyermekotthonban jelenlévő problémák

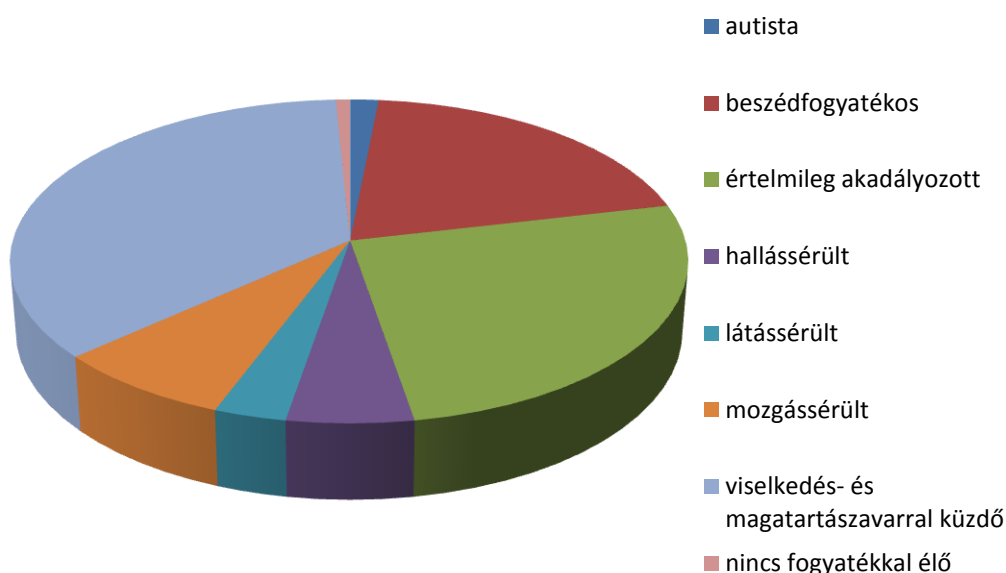
(Forrás: saját szerkesztés)

3.2.3. Fogyatékkal élő gyermekek az intézményben, fejlesztő foglalkozások

A megkérdezettek közül csak egy pedagógus válaszolt nemmel arra a kérdésre, hogy van-e a gyermekotthonnak fogyatékkal élő lakója. A többi 50 válaszadó mindegyike jelezte, hogy az intézményében lakik fogyatékkal élő gyermek. Ráadásul egy-két kivételt eltekintve legalább 2 fogyatékosági csoportot is megjelöltek. A tanulásban akadályozott kategóriára külön szerettem volna kitérni (14-18. kérdés), így a kérdőív 12. kérdése a következő fogyatékosági csoportokra vonatkozott: autista, beszéd fogyatékos, értelmileg akadályozott, hallássérült, látássérült, mozgássérült valamint viselkedés- és magatartászavarral küzdő gyermekek. Az otthonokban leggyakrabban viselkedés- és magatartászavarral küzdő gyermekekkel/ fiatalokkal találkozhatunk a megkérdezett nevelők válaszai alapján (47-en jelölték meg ezt a fogyatékosági kategóriát, ami a válaszadók 92%-át jelenti!). Ez az előző kérdéshez is visszacsatolható; a nevelők többsége a magatartásproblémákat nevezte meg, mint legfőbb nehézség. A megkérdezett pedagógusok közül 34-en válaszolták azt (66%), hogy értelmileg akadályozott gyermek is van a gondozottak között. A harmadik leggyakrabban előforduló fogyatékosági kategóriát a beszéd fogyatékosok teszik ki (26 válasz érkezett, amely 51%-ot jelent). Őket a mozgássérültek (10 válasz – 20%), a hallássérültek (7 megjelölés – 14%), a látássérültek (4 válasz – 8%) végül pedig az autisták (2 válasz – 4%)

követik. A megkérdezettek 84%-a azt válaszolta, hogy ezek a gyermekek rendszeres fejlesztésekben részesülnek. 14%-uk nyilatkozott úgy, hogy a fejlesztéseket csak alkalmanként kapják meg a fogyatékkal élő gyermekek. A nevelők 2%-a válaszolta azt, hogy a gyermek nem kapja meg a fogyatékságának megfelelő speciális fejlesztéseket, mert az otthonban nem áll rendelkezésre a fejlesztéseket végző szakember.

6. ábra – Fogyatékkal élő gyermekek a gyermekotthonokban

(Forrás: saját szerkesztés)

3.2.3.1. A tanulásban akadályozott gyermekkel kapcsolatos főbb információk

A kérdőív 14-18. kérdései a tanulásban akadályozott gyermekkel voltak kapcsolatosak. A megkérdezett pedagógusok 98%-a felelte azt, hogy a gyermekotthonban, ahol dolgozik, tanulásban akadályozott gyermek is él. Mindössze 2% válaszolta azt, hogy nincs tanulásban akadályozott lakója az intézménynek. A nevelők 90%-a megerősítette, hogy a tanulásban akadályozott gyermek rendszeresen megkapja a neki járó fejlesztéseket, míg 10% nemmel válaszolt erre a kérdésre. A tanulásban akadályozott lakó(k)ról további információt szolgáltatottak azok a pedagógusok, akik ismerik a gyermek(ek) szüleit. Ez a megkérdezettek 86%-át jelenti; mindössze 14%-uk nem ismeri az otthonban élő tanulásban akadályozott gyermek szüleit. Arról már kevesebb nevelőnek van tudomása, hogy a gyermek szülei milyen iskolai végzettséggel rendelkeznek. 18%-uk üresen hagyta ezt a kérdést, 16% felelte azt, hogy nem ismeri a gondozott gyermek szüleit. A többi válaszadó egyöntetűen azt nyilatkozta, hogy a tanulásban akadályozott gyermek szülei alacsony iskolázottságúak. Ezen belül többen kitértek arra, ez alatt azt értik, hogy a szülők csak 4 osztályt (4 classes) végeznek el vagy

legfeljebb 6 évet abszolváltnak, ami a 3 ciklusból felépülő alapfokú oktatás első és második szintjét jelöli csak (*Megjegyzés: a portugál alapfokú oktatás 3 ciklusból épül fel, ezek mindegyike 3-3 osztályt foglal magában*). Egyetlen válasz szólt arról, hogy a szülők legalább az általános iskolát (9. osztály) befejezik. A szülők foglalkozását illetően a következő válaszok érkeztek:

apa foglalkozása (amennyiben ismert): vízvezeték-szerelő, építőipari segédmunkás, kőműves, mezőgazdasági munkás; többségük alkalmi munkákból él vagy munkanélküli

anya foglalkozása (amennyiben ismert): háztartásbeli, takarítónő, mezőgazdasági munkás, munkanélküli

A válaszadók kitértek arra, hogy a szülőknek nincs állandó munkája, állami támogatásokból, segélyekből próbálják fenntartani a családot. A munkanélküliség óriási probléma ezeknél a családoknál. Több válasz szólt arról, hogy a szülők analfabéták vagy félanalfabéták, semmiféle képzettséggel nem rendelkeznek.

A tanulási akadályozottság kialakulásában szerepe lehet a környezetnek is. Ha a család nem támogatja a gyermeket a tanulásban, nem hangsúlyozza annak fontosságát, a gyermek könnyen elveszítheti motivációját, amely elindíthat egy olyan folyamatot, melyben a kezdeti nehézségek, lemaradások már nem átmenetiek és nem korrigálhatóak azonnal és teljes egészében. Sok esetben a tanulásban akadályozott gyermekek családjában nem számít értéknek a tanulás, ennek hátterében az is állhat, hogy „a szülő gyakran érzi magát lenézettnek a középrétegek normáira kialakított iskolai követelmények között, ebből gyakran fakad ellentétes érzület, gyermeke számára az iskolai oktatás fontosságának el nem ismerése” (Lányiné 1996: 91). Ez a gondozásba vett tanulásban akadályozott gyermekre nézve még nagyobb „veszélyt” jelenthet.

A válaszadók 6%-a jellemezi jónak a tanulásban akadályozott gondozott tanulmányi eredményét, 64%-uk elégségesnek, míg 30%-uk elégtelennek ítéli meg. Hasonló eredmények születtek arra vonatkozóan is, hogy az otthonban lakók többsége milyen tanulmányi eredménnyel rendelkezik. Itt a megkérdezett pedagógusok 14%-a jónak, 70%-a elégségesnek, 16%-a elégtelennek értékelte a tanulók iskolai eredményeit.

A 4. táblázat bemutatja a nevelők által vélt okokat, amelyek az iskolai kudarcok hátterében állhatnak. A pedagógusok ennél a kérdésnél (22.) is több választ jelölhettek meg és lehetőségük volt a megadottakon kívül további magyarázatot adni az iskolai sikertelenséget előidéző, azt kiváltó okokra.

4. táblázat – Az iskolai kudarcok okai

iskolai kudarcot kiváltó okok	válaszok száma	%
behozhatatlan lemaradás	32	63%
iskola és gyermekvédelem hiányos kapcsolata	0	0%
iskola hiányos pedagógiai eszközei	19	37%
agresszió	6	12%
diszkrimináció	7	14%
egyéb:		
• motiváció hiánya	13	25%
• érzelmi problémák, elfojtott érzelmek	3	6%
• család elhagyása	1	2%
• iskolai alapok hiánya	3	6%
• nem érték a tanulás	1	2%
• ösztönzés hiánya	1	2%
• tanárok rugalmatlansága	1	2%
• beilleszkedési nehézség	1	2%
• nem vonatkozik egyik sem az otthonra	1	2%

(Forrás: saját szerkesztés)

Legtöbben a behozhatatlan lemaradást nevezték meg, mint az iskolai kudarcok elsődleges okát, amit az iskola hiányos pedagógiai eszközei követtek. A nevelők közül 13 fő megjelölte az egyéb kategóriában a motiváltság hiányát. Napjainkban már egyre többen fogadják el azt a megállapítást, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek tanulási motivációja elmarad többségi társaikhoz képest (Fejes - Józsa 2007) valamint azt, hogy a tanulásban akadályozott gyermek tanulási motivációja gyenge és nehezen fejleszthető (Mesterházi 1998). A nevelők válaszai is ezeket a véleményeket látszanak alátámasztani.

3.2.4. Az otthonban élő gyermekek továbbtanulási esélyeiről. Segítő szakemberek a gyermekotthonban; az intézmény által nyújtott (többlet)szolgáltatások.

Érdemes megjegyezni, hogy az iskolai sikertelenség hátterében több pedagógus szerint a motiváció, vagyis annak hiánya húzódik meg. Ugyanakkor ennek némileg ellentmond a továbbtanulással kapcsolatos kérdéscsoport első kérdésére adott válaszok egy része; a kérdés arra irányult, hogy lehet-e motiválni a gyermekeket a továbbtanulásra. A megkérdezett nevelők többsége pozitívan nyilatkozott: 80%-uk gondolja úgy, hogy a gyermekek ösztönözhetőek arra, hogy tovább folytassák tanulmányaikat. A válaszadók 20%-a szerint nem lehet motiválni a gyermekeket ilyen téren. Persze az iskolai kudarc és az ezzel

összefüggésbe hozott motiválatlanság valamint a gondozottak motiválhatósága nem feltétlenül zárják ki egymást. Ami elmondható a nevelők válaszai alapján az, hogy nagy probléma a gyermekek motiválatlansága, de a megkérdezettek szerint ezen lehet változtatni és miután felismerték, hogy az iskolai sikertelenség oka a motiváció elvesztése/hiánya, megfelelő stratégiákkal javítani lehet a gyermekek tanuláshoz való viszonyán.

Az iskolai kudarcok másik jelentős oka a lemaradás - a nevelők véleménye szerint. Ez azért lehet veszélyes, mert halmozódása esetén olyan jelentős lehet a lemaradás, hogy az már behozhatatlannak bizonyul. A tanulási nehézség átmeneti jellegű, a normál pedagógia eszközeivel megszüntethető; tanulási zavar esetén a gyermeknél/fiatalnál egy képességterület működésében jelentkeznek tartós és súlyos problémák, melyeknek korrigálásában már speciális segítségre, terápiára van szükség. A tanulási akadályozottság a legsúlyosabb, több területet súlyosan érintő probléma, melyben nélkülözhetetlen a gyermek egyéni sajátosságainak figyelembevétele és az egyénre szabott terápia (Gaál 2000). A gyermekotthonokban dolgozó nevelők többsége úgy véli, hogy segítséggel korrigálható a lemaradás, persze ehhez az kell, hogy minél hamarabb megtörténjen a beavatkozás. A megkérdezettek 86%-a szerint a gyermekek segítséggel képesek lehetnek arra, hogy behozzák a lemaradást, és így ne kudarcok sorozatát éljék át az iskolában. A pedagógusok 10%-a úgy látja, hogy a gyermekek és fiatalok saját maguk is képesek javítani helyzetükön, nem igényelnek segítséget. 4%-uk nem adott választ erre a kérdésre.

Tovább boncolgatva a gyermekek-motiváció-továbbtanulás kérdését, arra is kíváncsi voltam, hogy a nevelők hogyan látják, a gyermekeknek van-e motivációja a továbbtanulásra. Itt tehát nem arra irányult a kérdés, mint korábban, hogy a gyermekek mennyire motiválhatóak, hanem azt szerettem volna kideríteni, hogy a gyermekek saját maguk mennyire tartják fontosnak azt, hogy folytassák tanulmányaikat, rendelkeznek-e a továbbtanuláshoz szükséges belső motivációval. A pedagógusok 78%-a szerint a gondozottak között csak néhányan szeretnének továbbtanulni; 16%-uk látja úgy, hogy a többségnek vannak továbbtanulási szándékai, míg 6%-uk azt tapasztalja, hogy a tankötelezettség teljesítése után a gondozottak egyáltalán nem akarják tanulmányaikat folytatni.

A gyermekek tanulással kapcsolatos attitűdjének formálásban a gyermekotthon is sokat tehet. A nevelőkön kívül más segítő szakemberek bevonásával hatékonyan léphetnek fel a motiválatlanság, az elfojtott érzelmek negatív hatásai, a kudarcok és egyéb, a gyermek fejlődését gátló tényezők ellen. Ezért van jelentősége annak, hogy a gyermekotthon milyen szakemberekkel áll kapcsolatban. Az interdiszciplináris kapcsolatoknak tehát nagy szerepe van az intézmények életében. A különböző területek szakemberi más-más módon képesek

segítséget nyújtani a gyermekeknek, és a gondozott gyermekek igénylik is a személyre szabott, egyéni beavatkozást. A gyermekotthonokkal kapcsolatban álló és a gyermekeket segítő szakemberek jelenlétét az intézményes ellátásban az 5. táblázat segítségével szeretném bemutatni.

5. táblázat – Segítő szakemberek a gyermekotthonokban

gyermekotthon – szakember kapcsolata	válaszok száma
pszichológus/gyermekpszichológus	50
gyógypedagógus	38
fejlesztő pedagógus	30
játék- és szabadidő pedagógus	20
más:	
✓ szociális munkás	3
✓ pszichiáter/gyermekpszichiáter	10
✓ gyerekorvos	2
✓ beszédterapeuta	6
✓ gyógytornász	1
✓ ideggyógyász	1
✓ szociálpolitikus	1

(Forrás: saját szerkesztés)

A nevelők válaszaiból kiderül, hogy a gyermekotthonok igen jól kommunikálnak a különböző területek szakembereivel. A megkérdezettek 98%-a jelezte, hogy intézményük kapcsolatban áll pszichológussal; 75%-uk állította, hogy a gyermekotthon együttműködik gyógypedagógussal; a válaszadók 58%-a jelentette ki, hogy fejlesztő pedagógus is tevékenykedik az intézményben. Többen hangsúlyozták a gyermekotthon pszichiáterrel történő együttműködését, de olyan intézmények is vannak, ahol beszédterapeuta is rendelkezésre áll (elsősorban azoknak az intézményeknek a pedagógusai jelezték ezt külön, ahol beszéd fogyatékos gondozottak is laknak).

A játékpedagógia és szabadidő-szervező tanárt (vagy játék- és szabadidő pedagógust) nem véletlenül emeltem ki a szakemberek közül. A szabadidő hasznos eltöltése pozitív változásokat idézhet elő a gyermekek személyiségfejlődésében, formálhatja, javíthatja a gyermekek iskolához való hozzáállását is. A játék- és szabadidőszervező tanárok a játékot „használják fel” arra, hogy a gyermekek különböző készségeit, képességeit fejlesszék. A gyermekotthonokban dolgozó nevelők 39%-a válaszolta azt, hogy ilyen szakemberrel is együttműködnek.

A gyermekotthon nemcsak szakembereken keresztül tud hatékony segítséget nyújtani a gyermekeknek, hanem különböző szolgáltatásokkal is. A nevelők válaszai alapján a gyermekotthonok az alábbi eszközökkel, szolgáltatásokkal járulnak hozzá a gondozottak életének minőségi javulásához – ezáltal pedig az iskolai sikerességükhöz és jövőbeli lehetőségeik kiszélesedéséhez:

- ✓ korrepetálás
- ✓ tanulmányi ösztöndíj
- ✓ „büszkeségeink” tábla – tanulásra ösztönözés, jó eredmények elérése
- ✓ mentor biztosítása
- ✓ pszichológiai tanácsadás
- ✓ játékos tevékenységek, sport
- ✓ szoba bérlése (utógondozottak támogatása)
- ✓ iskolába kísérés
- ✓ anyagi támogatás (utógondozott fiataloknak)
- ✓ a 18. életévet betöltve is maradhatnak az otthonban (utógondozás!)
- ✓ pályaválasztási tanácsadás
- ✓ rendszeres orvosi vizsgálatok biztosítása
- ✓ zeneterápia

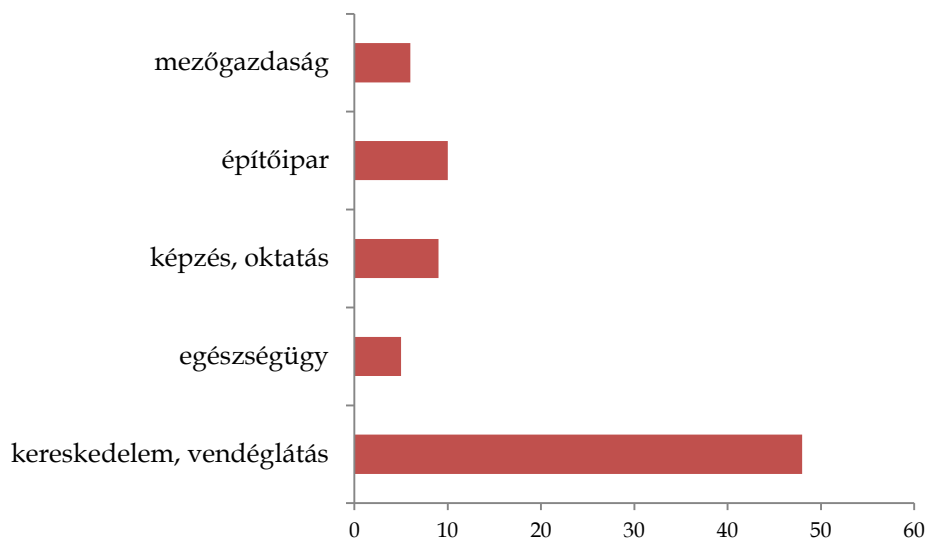
3.2.5. Javaslatok a gyermekvédelmi gondoskodásba vett gyermekek és fiatalok (tovább)tanulási esélyeinek javítására

A nevelők válaszai alapján nincs szignifikáns különbség abban, hogy a gondozott gyermekek milyen intézménytípusban folytatják tanulmányikat az alapfokú oktatást követően. A megkérdezettek 53%-a nyilatkozott úgy, hogy a gondozottak többsége szakiskolában tanul tovább, míg 47% úgy azt a választ adta, hogy legtöbben gimnáziumban folytatják tanulmányikat.

A megkérdezett pedagógusok 67%-a ismer olyan fiataalt, aki folytat(ott) felsőfokú tanulmányokat, 33%-a az, aki azt válaszolta, hogy nincs tudomása olyan (utó)gondozott fiatalról, aki egyetemre vagy főiskolára jár(t).

Arról, hogy milyen területen van a legnagyobb esélyük a gondozott fiataloknak az elhelyezkedésre, a következőképpen vélekedtek a nevelők:

7. ábra – A gyermekvédelmi ellátásba került gyermeke/ fiatalok munkaerőpiacon való elhelyezkedési lehetőségei

(Forrás: saját szerkesztés)

A fent megjelölt területeken kívül a nevelők további kiegészítéseket tettek a fiatalok elhelyezkedési lehetőségeit illetően. A következő szakmákat és területeket nevezték meg, ahol a fiatalok legnagyobb eséllyel indulnak az álláskeresésben:

- szakma: szerelő, takarítónő, kertész, informatikus, animátor, rendőr
- elhelyezkedésre esélyes terület: megújuló energia, szolgáltató szektor

A gondoskodásba vett gyermekeknek és fiataloknak sok segítséget kell kapniuk ahhoz, hogy az őket ért sérelmeken túllépve, olyan jövőképet alakítsanak ki, amely minden téren biztonságot nyújt nekik: egészség, oktatás/munka, családi és/vagy társas kapcsolatok. Ehhez azonban szükséges, hogy a gyermekek és fiatalok környezete is minden lehetséges módon és minden lehetséges eszközzel megsegítse őket: legyen az a család vagy a gyermekvédelem különböző intézményei.

A megkérdezett nevelők válaszaiból kitűnik, hogy ezen a téren tud és kell is még fejlődnie a társadalomnak. A prevenció az egyik legfontosabb lépése ennek a folyamatnak. A családot nem lehet pótolni, éppen ezért szükséges, hogy minden segítséget megadjunk neki (pl.: anyagi támogatás, pszichológiai tanácsadás) ahhoz, hogy biztonságot teremtsen és szeretetet adjon a gyermeknek.

Amikor a gyermek bekerül a gyermekvédelmi ellátásba, fontos az, hogy a család-gyermekek otthon-iskola képesek legyenek egymással kommunikálni. A cél, hogy a gyermek minél kevesebb időt töltsön intézeti ellátásban és a lehető legrövidebb időn belül visszatérhessen a családba.

A nevelők válaszaikban hangsúlyozták az egyéni szükségletekhez igazodó gondoskodást és iskolai nevelést-oktatást; még több pedagógiai segítségnyújtást. A gyermek környezetében lennie kell egy olyan személynek, aki segíti, ösztönzi, támogatja őt a céljai elérésében, tehetségének kibontakozásában, motiválja őt a tanulásra. A modellértékű személy megtanítja a gyermekeknek, hogy higgyenek önmagukban és képességeikben. A mentor már az általános iskola 2-3. ciklusától kezdve bátorítaná a gyermekeket, elősegítené a tanulási iránti vágy felkeltését bennük. A pedagógusok többsége kiemelte a szakmai képzések fontosságát és ezeknek szükségszerű javulását. A javaslatok között szerepelt szakmai műhelyek, workshopok szervezése a tanulók számára és olyan programok kidolgozása, amelyekkel javíthatóak lennének a korábbi elmaradások és az alapok hiánya kompenzálódhatna. Hangsúlyozták a gyakorlatorientált oktatást, a szakiskolákkal való szorosabb együttműködést és a minőségi oktatást. Javaslat érkezett arra vonatkozóan is, hogy több szakmai képzést kellene biztosítani a gyermekeknek a középfokú oktatás első felében is, még mielőtt betöltik a 16. életévet. Ez azért is lenne szükséges, mert a gondozott fiataloknak hamarabb kell önállósodniuk, közülük sokan már 19-20 éves korban munkába állnak.

A nevelők válaszaiból kitűnik, hogy bőven van még teendő, annak ellenére, hogy Portugáliában az utóbbi években történtek változások a gyermekotthonok világában – elsősorban a DOM program életbe lépésével.

3.3. Hipotézisek vizsgálata a kapott eredmények tükrében

Első hipotézisemben azt fogalmaztam meg, hogy *a gyermekvédelmi gondoskodásba vett gyermekek és fiatalok tanulási esélyei korlátozottabbak, mint a családban nevelt társaiké.*

A kérdőíves vizsgálat alapján ezen feltételezésemet bizonyítani nem sikerült, azonban a nevelők válasza azt tükrözik, hogy a gondozott fiataloknak sok nehézséggel kell szembenéznük. A kérdőív legutolsó, 30. kérdése részben azért igazolhatja ezt a hipotézist, hiszen a nevelők hangsúlyozták a család szerepét és jelentőségét, valamint azt, hogy a gyermek a lehető legkevesebb időt töltse intézeti keretek között. Az intézményes ellátásban elhelyezett gyermekeknél a nevelők jelezték az egyéni szükségletekhez igazodó nevelés-oktatás szükségességét. Úgy gondolom, hogy ezt azért is tartották fontosnak a nevelők, mert a gyermekotthonokban több gyermek lakik együtt, akikre nem mindenhol jut elegendő személyzet, aki biztosítani tudja számukra egyéni szükségleteik kielégítését, míg ezzel szemben egy egészséges család képes erre. A gyermekotthonok többsége különféle szolgáltatásokat nyújt a gondozott gyermekek és fiatalok számára (az alapvető egészségügyi

feltételek biztosításától a sportrendezvényeken át a korrepetálásig), amelyek hozzájárulnak a gondoskodásba vett gyermek és fiatalok testi-lelki fejlődéséhez. A nevelők válaszaiból kitűnt, hogy mennyire fontosnak vélik a modellértékű személy jelenlétét a gyermekek életében, aki az egészséges, biztonságos környezetben felcseperedő gyermekek többsége számára fellelhető a családban. A gondozott gyermekek és fiatalok esetében sok esetben a nevelők, tanárok, felnőtt barátok, támogatók töltik be ezt a szerepet.

Második hipotézisemben azt állítottam, hogy *a gyermekotthonban élő gyermekek nem, vagy csak kevésbé motiválhatóak a (tovább)tanulásra*. Előfeltételezésem részben beigazolódtott, részben megcáfolandónak látszik; e kérdést körbejárva ellentmondásos vélemények kerültek felszínre. Egyrészt, ha abból a szemszögből vizsgáljuk a motiváció kérdését, hogy a nevelők hogyan látják, a gondozottak motiválhatóak-e a tanulásra és továbbtanulásra, a válaszadók többségének véleménye megegyezik abban, hogy a gyermekek nagy része motiválható; ugyanakkor ha a gondozottak oldaláról közelítjük meg a kérdést, a megkérdezett pedagógusok 78%-a nyilatkozta azt, hogy a gyermekeknek csak egy része szeretné folytatni tanulmányait. Ráadásul a nevelők közül jó néhányan kiemelték a motivátlanság problémáját (úgy, hogy a motiváció hiánya nem szerepelt külön a gyermekotthonban jelen lévő problémák felsorolásakor, a válaszadók az egyéb kategóriába írták be ezt!). A gyermekvédelmi ellátásba került gyermekek és fiatalok helyzetének javítására megfogalmazott véleményekben a motiváció, a tanulás iránti kedv felkeltése – mentorok támogatásával, különböző programok szervezése, szakmai műhelyek létrehozása által, a képzés gyakorlatiasabbá tételén keresztül – alapvető célként fogalmazódott meg, amely azt bizonyítja, hogy ezen a téren szükség és igény van a változtatásra.

Harmadik hipotézisemben azt fogalmaztam meg, hogy *a gyermekvédelmi ellátásba került gyermekek tanulmányi sikertelenségének hátterében az elfojtott érzelmeknek jelentős szerepe van*. Ezen hipotézisemet nem sikerült igazolnom. Amikor azt vizsgáltam, hogy melyek lehetnek azok az okok, amelyek a gondozottak iskolai kudarcaiban szerepet játszanak, nagyobb hangsúlyt fektettem a külső tényezők szerepére úgy, mint az iskola és gyermekvédelem hiányos kapcsolata vagy az iskola nem megfelelő pedagógiai eszközei. Ezen opciók mellett az agresszió és a diszkrimináció került feltüntetésre. Hipotézisem szerint úgy véltem, hogy a gyermekek olyan elfojtott érzelmei, mint a magány, a félelem, a zavar meghatározzák az iskolai teljesítményt is. Hiszen egy szorongó, elmagányosodott gyermek a közösségben feszenghet, leblokkol és így nem tudja azt a teljesítményt nyújtani, mint amit elvárnak tőle vagy mint amire valójában képes lenne. Ráadásul ha megbélyegzik, stigmatizálják, ez további láncreakciók sorozatát indíthatja el.

A nevelők válaszai azonban leginkább a gyermekek behozhatatlannak vélt lemaradásai köré fókuszálódtak; ezt követően a hibás/hiányos kommunikáció jelent meg, mint a tanulási kudarc lehetséges oka. Az érzelmeknek (ezen belül is az agresszióknak), a különböző társadalmi folyamatoknak a megkérdezett pedagógusok kevesebb jelentőséget tulajdonítottak a tanulmányi sikertelenség kialakulásában és jelenlétében.

Negyedik hipotézisem szerint *a gyermekotthonok többségében nincs elhelyezve fogyatékkal élő gyermek*. Ezt a nevelők válaszai megcáfolták, hiszen egyetlen kivétellel valamennyien jelezték, hogy intézményükben lakik fogyatékkal élő gyermek. Ami még ennél is meglepőbb eredmény volt számomra, hogy a gyermekotthonok többségében több fogyatékosági csoport „képviselője” is jelen van. Legnagyobb számban a viselkedés- és magatartászavarral küzdő gyermekek képviselik e populációt. Az előfeltételezésem az volt, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek speciális otthonokban vannak elhelyezve, mivel komplex gondoskodást igényelnek. Portugáliai látogatásom alkalmával azonban megtudtam, hogy csak igen kevés speciális otthon van, ráadásul ezek az ország különböző területein vannak, így például egy Alentejo-i látássérült gyermek számára kevésbé valószínű, hogy a közelben találjon speciális, látássérülteknek kialakított gyermekotthont. Így tehát a fogyatékkal élő gondoskodásba vett gyermekek többsége integrált keretek között részesül ellátásban. Azonban a választ adó nevelők arra is rámutattak, hogy a fogyatékos gyermekek alkalmanként vagy rendszeresen, de megkapják a szükséges fejlesztéseket, egyénre szabott terápiában részesülnek. Ezt látszik megerősíteni a gyermekotthonok szakemberekkel való együttműködése is; az intézményekben több szakmaterület képviselői segítik a gyermekek fejlődését.

Az ötödik előfeltételezésem az volt, hogy *a gyermekvédelmi gondozásba vett ifjak többsége az alapfokú oktatást követően szakiskolában folytatja tanulmányait*. A nevelők ezt a hipotézisemet is megcáfolták. A válaszadók csaknem fele (47%) állította azt, hogy gimnáziumban folytatják tanulmányaikat a gondozottak; 53%-uk nyilatkozta úgy, hogy legtöbben szakiskolában kezdik meg középfokú tanulmányaikat. Nem törvényszerű tehát, hogy a gondozottaknak csak a szakiskolákban kell(ene) gondolkodniuk. A Comunidade Juvenilben tett látogatásom során tett beszélgetések alkalmával megbizonyosodhattam arról is, hogy a gondozásba vett fiatalok (akár utógondozás keretében nyújtott támogatással) között nem kevesen vannak, akik felsőfokú tanulmányokat folytattak/folytatnak. Úgy gondolom, ha még több segítséget kapnának (akár anyagi támogatás keretében – az államtól, akár lelki támaszt – pszichológiai tanácsadás, felkészítés), tovább növekedhetne a felsőoktatásban részt vevő fiatalok száma.

„Nem akadályozhatjuk meg, hogy a szomorúság madarai átrepüljenek a fejünk felett, de megakadályozhatjuk, hogy fészket rakjanak a hajunkban.”

kinai közmondás

Összegzés

Dolgozatomban igyekeztem rávilágítani a portugál gyermekvédelmi ellátórendszer fő részeire, az azt meghatározó intézményekre, tevékenységekre és e közben azt vizsgálni, hogy az intézményes ellátásba bekerülő gyermekeknek és fiataloknak milyen nehézségekkel kell szembenézniük, milyen esélyeik vannak a jövőre nézve. A veszélyeztetett gyermekek és fiatalok élete egy ponton sajnos kedvezőtlen fordulatot vett, de a gyermekvédelem a kezdetektől arra hivatott, hogy minden lehetséges módon segítse ezeket az ifjakat. Volentics Annát idézve (1996): „... a gyermekvédelmi célok „jósága” nem vonható kétségbe. Azok mindig is – az adott időszakban – a gyermekek legfontosabb érdekeit szolgálták”.

Vizsgálódásom során ébredtem rá arra, hogy olyan területen kísérek információkat gyűjteni, ahol még az anyaországban, Portugáliában is adatok híján vannak. A gyermek védelme érdekében történő beavatkozás, a gyermekotthonok világa kevésbé tanulmányozott terület Portugáliában (Pacheco 2010). Sokkal átfogóbb, komplexebb téma, amely nem merül ki az intézmények, tevékenységük bemutatásában és elemzésében. A gyermekotthon egyedüli, akárcsak az emberi lény. És mint olyan, más emberi lényekből tevődik össze, amelyek jellemzik és meghatározzák: a benne élő gyerekek, akiknek saját élményeik, tapasztalataik vannak (Alberto 2008).

Bár hipotézisem nem igazolódtak be, de úgy gondolom nem is csak erről szólt a kutatásom, nem csak ez volt a célom. Sokkal inkább az, hogy megismerjem egy hazánktól távol eső nyugat-európai ország gyermekvédelmi rendszerét, a benne dolgozó szakemberek véleményét, látásmódját és közelebb kerüljek, kerüljünk hozzájuk. Az, hogy az előfeltételezéseim nem, vagy csak részben védhetőek meg, sokkal inkább annak tudható be véleményem szerint, hogy a gyermekvédelem és paradigmái, a résztvevők személye, a tárgya, a módszerek folyamatosan változnak. És ennek a változásnak én is részese lettem; ismereteim bővültek és bepillantást nyertem egy másik ország gyermekvédelmi ellátórendszerébe. A portugál gyermekvédelem más utat járt be, de azt gondolom, hogy ebből a „másságból” mi is tudunk tanulni. Ahogyan a gyermekotthon-iskola-szülő kapcsolat működik egy-egy országban, úgy a különböző nemzeteknek is össze kell fogniuk és tanulni egymástól. Hiszen lehet más a nyelv, más az eszköz, más a módszer, egy valami biztos, hogy közös: a cél. Ez pedig a gyermek védelme mindenek felett.

A legfontosabb törvényi szabályozások mellett szerettem volna ismertetni a főbb intézményeket, amelyek gyermek- és ifjúságvédelemmel foglalkoznak Portugáliában; bemutatni programokat, javaslatokat, stratégiákat, amelyekkel kedvező irányú változásokat mozgathatunk elő a gyermekek életében.

Igyekeztem felvázolni a portugál intézményes ellátás színtereit, kiemelve a gyermekotthonokat. Szerencsés vagyok, hiszen személyesen is ellátogattam a Coimbra városában lévő Comunidade Juvenil São Francisco de Assisba, amely a maga kis házaival talán az egyik legkülönlegesebb gyermekotthon Portugáliában.

A gyermekotthonokkal kapcsolatban végzett kutatásom során nyilvánvalóvá vált számomra, hogy Portugáliában igenis tenni akarnak a gyermekek helyzetének javítása érdekében; ebben a legnagyobb lépést eddig a DOM program életbe lépése jelentette, azonban az épületek külső felújítása mellett azok belső világában is változásokat kell eszközölni. Hiszen a gyermekeknek nem csak a külső környezet változása adhat biztonságot; nekik ennél sokkal többre van szükségük: szeretetre és védelemre. Amelyet elsősorban a családnak kell megadnia és megteremtenie számukra.

A gondozásba vett gyermekeknek és fiataloknak olyan súlyos és negatív folyamatokkal kell megküzdeniük, mint a stigmatizáció, diszkrimináció, lemondás, nélkülözés, esélyegyenlőtlenség, amelyek nagyon gyorsan képesek még jobban a társadalom peremére taszítani őket. Ezért szükséges hangsúlyozni a gyermekvédelemben dolgozók munkájának alapját, az egyéni szükségletekhez igazodó nevelést, oktatást. A gyermekvédelmi ellátás során mindvégig annak a vezérelvnek kell uralkodnia, hogy a lehető legrövidebb idő alatt meg kell valósítani a gyermek/fiatal reszocializációját. Legyen ez akár a családba való visszakerülése vagy felkészítés az önálló életre (utógondozás keretén belül nyújtott segítségek).

Dolgozatomban szerettem volna hangsúlyozni az interkulturális szemlélet fontosságát, amely megtanít minket arra, hogyan tudunk egymással hatékonyan kommunikálni. Nemcsak szakemberként, hanem szülőként és egyszerű, hétköznapi emberként. Ez szükséges ugyanis ahhoz, hogy segítséget nyújtsunk; és a gyermekek számára ez a legfontosabb.

Portugáliában a bevándorlók gyermekei sínylik meg legjobban a társadalom reakcióit; az anyaország korábbi gyarmatairól rengetegen érkeztek egy jobb élet reményében Portugáliába. Sajnos azonban terveik és szándékaik nem mindig találkoznak a lehetőségekkel. Így sok gyermek kerül a gyermekvédelem ellátórendszerébe.

A gyermekotthonokban sok szomorú történettel találkozhatunk. Elég egy pillantás, hogy úgy érezzük, kegyetlen társadalomban és rémisztő világban élünk. Nincsen elkésőbb látvány egy szenvedő gyermeknél. De nem szabad feladnunk. Ahogyan nekik sem. Mert ezek a

gyermekek is megérdemlik az esélyt. Esélyt ahhoz, hogy boldogok legyenek, álmodhassanak és ezeket az álmokat megvalósíthassák. Megérdemlik az esélyt egy jobb életre.

Felhasznált irodalom

Alberto, Isabel Maria Marques 2004 *Maltrato e Trauma na Infância*. Livraria Almenida. Coimbra.

Alberto, Isabel Maria Marques 2008. „*Como pássaros em gaiolas?*” *Reflexões em torno da institucionalização de menores em risco*. In: Machado, Carla - Gonçalves, Rui Abrunhosa: *Violência e Vítimas de Crimes: Crianças*. Editora Quarteto. Coimbra.

Alves, Sandra Nunes 2007. *Filhos da Madrugada. Percursos Adolescentes em Lares de Infância e Juventude*. Universidade Técnica de Lisboa. ISCSP.

Convenção sobre os Direitos da Criança.

https://www.unicef.pt/docs/pdf_publicacoes/convencao_direitos_crianca2004.pdf

(2014.02.15.)

Fejes József Balázs – Józsa Krisztián 2005. A tanulási motiváció jellegzetességei hátrányos helyzetű tanulók körében. *Magyar Pedagógia* 105: 185–205.

http://www.staff.u-szeged.hu/~fejesj/pdf/Fejes-Jozsa_2005_Hatranyos.motiv.MP.pdf

(2014.04.12.)

Gaál Éva 2000. *A tanulásban akadályozott gyermekek az óvodában és az iskolában*. In: Illyés Sándor (szerk.): *Gyógytárgyok alapismertek*. BGGYTK. Budapest. 429-461.

Gilligan, Robbie 1999. *Enhancing the resilience of children and young people in public care by mentoring their talents and interests*. *Child and Family Social Work* 4: 187-190.

Gomes, Ana Beatriz – Santos, Solomé Vieira 2012. *Satisfação conjugal em casais candidatos à adoção*. In: Rabalo, Manuel (ed.): *Crianças em Risco e Perigo – Contextos, Investigação e Intervenção*. 157-189.

Graça, Ana Margarida – Passos, Ana Margarida 2012. *O papel da liderança de equipas no contexto das Comissões de Protecção da Crianças e Jovens*. In: Rabalo, Manuel (ed.): *Crianças em Risco e Perigo – Contextos, Investigação e Intervenção*. 53-76.

Instituto para o Desenvolvimento Social 2000b. *Crianças e jovens que vivem em Lar – Caracterização e dinâmicas de funcionamento*. Instituto para o Desenvolvimento Social. Lisboa.

Kollár Katalin, N. – Szabó Éva (szerk.) 2004. *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó. Budapest.

Lányiné Engelmayer Ágnes 1996. *Értelmi fogyatékosok pszichológiája. I. kötet.* BGGYTK. Budapest.

Lei nº 147/99. In: Diário da República Iª Série – A, nº 204 (1999. 09. 01.) 6115-6132

Lei nº 31/2003. In: Diário da República Iª Série – A, nº 193 (2003. 08. 22.) 5313-5329

Mesterházi Zsuzsa 1998. *A nehezen tanuló gyermekek iskolai nevelése.* BGGYFK. Budapest.

Pacheco, Paulo Jorge Carvalho 2010. *Lares de Infância e Juventude: Contributos para um modelo de acolhimento e integração social.* Universidade Fernando Pessoa. Porto.

Rodrigues, Clara Rita D'Almeida 2010. *A mão de Deus: a protecção de crianças em risco em Portugal e no Brasil: um estudo comparativo.* Instituto Superior de Ciências Sociais e Políticas. Dissertação de Mestrado. Lisboa.

<http://hdl.handle.net/10400.5/3028> (2014.04.12.)

Volentics Anna 1996. *Gyermekvédelem és reszocializáció.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

Internetes források

(1) Segurança Social. <http://www4.seg-social.pt> (2014.04.14.)

(2) Portal do Cidadão. <http://www.portaldocidadao.pt/PORTAL/pt> (2014.03.10.)

(3) Câmara Municipal. Lisboa. <http://www.cm-lisboa.pt> (2014.03.10.)

(4) Refúgio Abolim Asecenção. <http://www.refugio.pt> (2014.02.23.)

(5) Portal da Juventude. <http://www.juventude.gov.pt> (2014.02.20.)

(6) Carta Social. www.cartasocial.pt (2013.06.10.)

(7) Segurança Social. Instituições Particulares de Solidariedade Social.
<http://www4.seg-social.pt/ipss>. (2014.02.05.)

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat – Portugália gyermekotthonai kerületenként, a férőhelyek és a lakók számával ...	21
2. táblázat - A portugáliai gyermekotthonok fenntartói	22
3. táblázat – A kérdőívet kitöltő nevelők életkora	26
4. táblázat – Az iskolai kudarcok okai	33
5. táblázat – Segítő szakemberek a gyermekotthonokban.....	35

Ábrák jegyzéke

1. ábra – A portugál gyermekvédelmi rendszer felépítése	9
2. ábra – A portugál gyermekotthonok típusai	20
3. ábra – A gyermekotthonok kerületek szerinti eloszlása a megkérdezettek válaszai alapján	27
4. ábra – A válaszadók gyermekotthonban végzett tevékenysége (évben)	28
5. ábra – A gyermekotthonban jelenlévő problémák	30
6. ábra – Fogyatékkal élő gyermekek a gyermekotthonokban	31
7. ábra – A gyermekvédelmi ellátásba került gyermekek/ fiatalok munkaerőpiacon való elhelyezkedési lehetőségei	37